

Драгиша Божић

ПРЕЖИВЕЛИ ГОВОРЕ

Електронско издање

У Моравцима 2017.

ПРЕДГОВОР

Поштовани читаоци, пред вама је књига о „малим људима“ и њиховим великим страдањима. Ово је моја трећа књига потресних сведочанстава о црвеном терору у Србији (и Југославији) који обухвата период од јесени 1944-те, па све до Стаљинове смрти, марта 1953. године, а у нешто блажој форми још 3-4 године, тачније до делимичне дестаљинизације Совјетског савеза. Јер, и после „братске свађе“ 1948. године, југословенски комунисти су својом унутрашњом политиком у свему показивали Русима да су на истом пролетерском путу у комунизам, да нису прешли у империјалистички табор како су их „браћа Совјети“ оптуживали.

У књизи *Преживели говоре* су тужна и потресна казивања невиних који су, срећом, избегли црвени метак, али, нажалост није их мимоишао терор ОЗНЕ, УДБЕ, тзв. Народне одбране, често и Месног одбора у који су заселе зле комшије и осветољубиви рођаци. Новодошла црвена власт била је немилосрдна према сваком за кога су претпостављали да им неће беспоговорно служити, па ма то биле и малолетне особе као и што су казивачи у овој књизи.

У исповести Станише Марковића (*Најмлађи робијаши*), Олге Петровић (*Малолетна затвореница*) и Ранка Јоцића (*Осакаћена младост*), види се како неки људи, у одређеним околностима постају звери.

У казивању Јована Даниловића (*Неправда тече*), његове послератне муке биле су знатно блаже него у прве три приче, али су зато „лепо распоређене“ од 1944. па све до краја двадесетог века, а неке неправде су присутне и до ове 2015. године. Јована и његове судбина није мазила, а ни

околности, што је довело до тога да је сваку неправду, а било их је на претек, доживљавао и доживљава врло емотивно, што се види из његовог казивања. Из Јовановог животописа се не осећа осветољубивост и неопроштеност, већ само жал што неправда и даље тече. Чини се када би се исправиле оне неправде, које је могуће исправити, и Јован би лакше заборавио изгубљене године. Зато му не треба сувише замерити на ширем коментарисању написаном на последњим страницама његове исповести, јер он као да говори у име хиљаде и хиљаде оштећених на сличан начин.

Април 2015. године

Драгиша Божић

НАЈМЛАЋИ РОБИЈАШ

У лето 2006. године записивач се два пута срео са седамдесетпетогодишњим Станишом Марковићем из Новог Београда. Тих, смирен, нарушеног здравља. Да није тужног осмејка никада човек не би помислио да је Станиша имао паћеничко детињство и упропашћену младост. Из дугих разговора, боље рећи Станишиних монолога и писаних присећања, износимо његову муку дугу 13 година, од 1944. до 1957. године – време највећег црвеног терора спровођеног над својим, српским, народом.

Муке моје и моје породице започеле су у јесен 1944, одмах по доласку партизана у мој родни крај, у околини Ивањице. Моје село је Косовица, горе уз Моравицу ка Голији. Наша кућа била је најбоље стојећа у селу: девет хектара обрадиве земље и скоро толико шуме и пашњака. Отац ми се звао Ћиро, мајка Ангелина – Гина од Богдановића из Сивчине. Имао сам два старија брата, Милана 21. и Милију 22. годиште. Сестре Станимирка (била већ удата), Наталија и Коса биле су, такође, старије од мене. Ја сам рођен 1931. и доласком партизана 1944. било ми је 13 година, таман дорастао да чувам стоку. Наша кућа је била некако на искрајку села, заклоњена шумом, али ипак, на удару путева и пролаза. Као дете се сећам да за време окупације није било војске које нису туда ударале; свима је мој отац морао давати што траже, највише храну, неки, бога ми, волели и домаћу ракију, нарочито Бугари који су до јесени 1943. боравили у том крају.

Када су Бугари почели припреме за одлазак из нашег села, неко је на њих припуцао; ни дан данас се не зна које то био и са којом намером. Бугари покупе 73 човека из села и отерају у затвор у Ивањицу. За њима су одмах отишли: учитељ из Косовице, Десимир Ранђић и сељак, Маринко Ђокић, да моле бугарског команданта Цветка Вlachкова да ове људе пуште, јер нису ништа скривили. Цветко је обојици рекао да се врате у село и доведу мог оца, Тира и да он посведочи и гарантује да затворени људи нису ни у каквим наоружаним групама, да су обични сељаци, поштени, мирни домаћини. Сва тројица су одмах отишли у Ивањицу и мој отац је ставио свој потпис што је Вlachков тражио. Бугарски командант је рекао да су тројица већ стрељани: Гаго Пантовић и браћа Радомир и Цвеле Мартиновић, а да ће остали, њих 70, бити пуштени сутрадан ујутру. Тако је и било. Овај детаљ из 1943. наводим, јер ће се касније видети како нам се један од спасених одужио.

Те јесени, 1943, мог брата Милана одреде четници да са још двојицом сељака ненаоружани држе стражу на једној сеоској раскрсници. У ноћи, наиђу четници и њихов командант, поручник, Манојло Милосављевић, звани „Мудерез“, нареди мом брату да скине цокуле и преда њима, а њему, босом – само у вуненим чарапама, утрпају неки акт у руке и да по снегу оде осам километара до села Станиће. Тамо га други четнички командант упути преко 10 километара у село Братљево, па одатле натраг код Мудереза у Косовицу. Целу ноћ је ишао по снегу и хладноћи; чарапе су већ у првим километрима биле подеране, онако бос, неких 25 километара. Брат је дошао кући тек ујутро и одмах легао у кревет. Добио је запаљење плућа и зглобова.

Долазе партизани

У пролеће, у априлу 1944, нека партизанска јединица се беше пробила отуд из Босне у Моравички крај. Тада сам први пут видео партизане и запазио њихово понашање; запамтио сам добро када су питали мајку, где ти је муж, а она каже да је отишао у Ивањицу код доктора Божидара и Драге Спасовића да препишу лекове сину који лежи у постељи. Смешка се партизан цинично и каже мојој мајци: „Јес, јес, отишао је да нас пријави Немцима“. Изгледа да је већ тада неко пружио прст на нашу кућу. Тада су нам узели једно јуне, једну свињу, две овце, масти, сира, кајмака, брашна, нешто око десетак литара ракије, веле да испирају ране. За све одузето су нам дали писану потврду и рекли да ће све то бити плаћено кад земља буде ослобођена од окупатора. Наравно да од тог обећања, касније, није било ништа.

Брат Милија се био склонио да га не мобилишу, а за мене моја мајка једва измоли партизанског команданта да ме, као дете од 13 година, не отерају да им показујем путеве до неких села. После неколико дана, на сам Ђурђевдан, брат Милан је умро.

Дође јесен, 1944. године. Стигоше опет партизани, овог пута коначно, као ослободиоци. Кажем „као“ јер за мене, нашу кућу и многе друге у наредних 13 година почеле су највеће муке и прогони. Мобилишу Милију и отерају на фронт у Босну. Са њим је био и Живорад, син Радосава Марковића. У току зиме, почетком 1945. Милија дође кући због рањавања руке и исприча какве све муке преживљавају у борбама у Босни. Радосав одлучи да иде да тражи сина: понесе хране, одело, цемпер, рукавице, чарапе... Нађе јединицу, али не и сина, а у команди нису хтели да кажу, или нису знали, где је Живорад, ни шта је с њим. Радосав се врати кући убеђен да му је син погинуо. Одмах се пропио од туге за сином. Кад су га једном позвали у Месни одбор био је убеђен да ће му тамо и званично саопштити за

Живорадову погибију, па се толико напије и успут упадне у једну јаругу и ту сконча свој живот. Касније је испало да је син жив.

Е, да се вратим тамо где сам стао са причом. Те јесени, кад су дошли, партизани су одмах, ту на брду села, одузели кућу неким добростојећим Перковићима. Доле је био камени подрум, горе собе брвнаре. На спрату Месна Озна, у подруму затвор. Главни ознаш са надимком „Шљука“, до њега исто тако озлоглашени „Јоваш“, права имена су, ваљда, скривали. Тада, у почетку, лов на људе, углавном добре домаћине које су називали реакционарима и народним непријатељима, вршила је нама непозната, партизанска војска. Говорило се да међу њима има доста Шиптара са Косова, а зна се да је највише њих било из нашег краја – земљака из Брезове, родног села Стамболића. Чуо сам од старијих кад су за њих говорили да „куда прођу, ту трава не расте“. Наше село Косовица није имало неке предратне комунисте, па је Озна за своје сараднике придобијала највеће сеоске скитнице, олош, голаће и нераднике; ти су нас највише и тужакали код Шљуке. Мало, мало па оца зову на саслушање. Оптуживали су га да сарађује са заосталим четницима којих је тада било још на нашем терену. Малтретирали су и брата, рањеног Милију.

Током 1945, када се очекивало да терор попушта, наилазило је све горе и горе. Намножило се улизица, па је и тужакања било све више и више. Знали су ознаши да напусте браде и косе, ставе кокарде и реденике и да свраћају код домаћина, бивали су и код мог оца. Отац је знао ко су, те их није ни пријављивао, па га је, наводно због тога, Шљука позивао и пребијао.

За две године три конфискације

У страху и под сталним претњама и малтретирањима догурасмо до пред крај 1945. Али, 13. децембра, на Светог

Андреју, када је био велики снег и мраз, нама изврше прву велику конфискацију; рекоше 30 посто имовине: намирнице, сено, шашу, алат, прибор за рад, покућство... Мобилисали су тада преко 30 сеоских запрега да санкама и воловима све одузето отерају у Ивањицу у магацин Даринке Петровић, којој су пре тога све опљачкали. Од тих тридесетак рабација био сам и ја са својих 14 година. Цео дан су товарили нашу имовину и пред мрак је цео караван кренуо ка Ивањици. У неко доба ноћи, чим смо прошли Међуречје у Мањаномском пољу нас зауставе. Нису дозволили да ико изврзе волове из јарма, они јадни онако са јармовима на врату уморни лежу у снег. Свако је морао да стоји пред својим воловима да се мрзне, нису дали ни да ходамо. Издвојили су неке људе да скупљају дрва и да њима – спроводницима ложе ватру. Мени су ноге биле кроз укочене, чудим се како сам се сутрадан вратио у село.

Друга конфискација: опет 30 посто, опет од ока и опет на празник, на Ускрс, 21. априла 1946. године. Тада су у Ивањицу отерали оца и брата, а мајку, сестре и мене у Перковића кућу у Озну, не знам, можда се већ тада звала Удба. Свеједно, Шљука и Јоваш су били исти и још гори. Да не заборавим: имали смо тада у селу и Месни народноослободилачки одбор; председник је био Војин Пантовић, честит човек, али тада се председници нису ништа питали, сва власт месног одбора је била у рукама секретара Димитрија Пантовића. Мислим да је Димитрије био највише против наше куће. Хтео је да заборави, сметало му ваљда, што је и он један од оних 70 сељака које је мој отац спасао да их Бугари не стрељају; сметало му да му у биографији стоји да га је спасавао човек домаћин и некомуниста.

Трећу конфискацију су нам извршили опет на празник – Свети Јован – Усековање, 11. септембра 1947. Опљачкали су нам све, сто посто. Није ништа остало од стоке, ни зрно жита, ни кутлача брашна, све покретно, сем врата и

прозора. Тај Димитрије узео тигањ, витла њиме, смеје се и каже: „У овоме ћемо у Месном одбору да пржимо јаја“. Истог часа отерали су и затворили у Ивањицу оца и брата, код опустошене куће остале само снаха Ната, Милијина супруга, са двоје малолетне деце: Миломирка од две године и Србољуб од годину дана. Кажем да је остала само снаха са малом децом, јер мајку Гину, обе сестре и мене спровели су право у Перковића кућу – у месну Удбу. Пред Шљуку су нас спровела два милиционера; знам само да се један звао Милован, а други се презивао Перовић, жао ми је што сам им загубио траг, јер су у оном злу били више него добри људи. Чим смо стигли у двориште Удбе, Шљука зграби мајку за рамена, баци је на земљу, шутну је неколико пута ногом, затим је подиже, опет ухвати за рамена и поче је ударати о тарабу. Ми деца ударисмо у вриску, а Шљука наређује оној двојници милиционера: „Шта чекате, удрите ту банду!“. Онда онај Перовић рече Шљуки да је њима главни шеф наредио да не смеју никог тући, те Шљука одгурну мајку и подвикну: „Терај реакцију у подрум!“. У подруму људи, жене, деца, не личе на саму себе: окрвављени, у подливима, испребијани, гладни, прљави, лелечу од болова, смрад да се онесвестиш. Целу ноћ су одрасле водили једног по једног на мучење. Одозго су их најчешће доносили или довлачили до врата подрума и убацивали унутра као вреће, а онда водили другог пред Шљуку и Јоваша. Нас четворо у току ноћи нису дирали. Пред зору она два милиционера одређена да мене, мајку и сестре терају у Ивањицу. Мајка изубијана није могла да хода пешке, па су довели коњче са самаром, па њу на кљусе. Кад смо дошли до места које се зове Палибачки Гроб, ту застанемо, умијемо се и она два милиционера, Милован и Перовић, нам дају да са њима једемо, биле неке конзерве.

Најмлађи робијаш

Био је то 12. септембар 1947. године, петак, пијачни дан у Ивањици. Кажу нам наши спроводници да идемо сами иза њих, да не види народ да нас спроводе, да помисле да смо лопови и зликовци, да пређемо испред њих тек пред самим затвором. Затвор је био у једној гаражи, пун народа измученог и испребијаног. Мајка, сестре и ја, дечак од 16 година, били смо ту пуних 17 дана и ноћи, а да нас нико није ништа питао, нити саслушавао: ћутиш, стрепиш, гладујеш... Колико се сећам одатле никог нису водили на саслушање, па да га поново ту врате, већ сваку ноћ прозову неку групу, чујемо како их напољу трпају у неки камион. Касније смо дознали да су их терали у Чачак, као на суд, а пресуде су биле, углавном, на смрт стрељањем па у Мораву или неко безимено гробље. Кроз тај пакао су прошли многи невини људи Моравичког краја, да им се никаквог трага не зна, ни писане пресуде, ни гроба. Оца који је био затворен у некој другој просторији, у међувремену су пустили кући, где је, како рекох, била остала само снаха Ната са двоје мале деце. Брата Милију, рањеника из Босне, су отерали у Чачак на суд, где добије 18 месеци робије, које је издржао у Забели код Пожаревца, а да никада није добио никакву писану пресуду.

После 17 дана стрепње, да и нас не стрпају у камион и у Чачку стрељају и баце у Мораву, мајку и сестре пусте кући, а мене осуде на принудни рад у површински коп антимоноа који се звао „Миленко Кушић“. Тамо бараке ограђене жицом; доручак: макароне са паприком, толико папрена да не знаш да ли је љута или врућа; уз то парче хладне, тврде проје, исто тако за ручак и вечеру. Са нама су и осуђеници, немачки заробљеници, а углавном читаве породице Немаца из Војводине, муж, жена, деца. Тада сам видео да има и већих мученика од мене. Мени је тада било пуних 16 година, а било је оне немачке дечице и од 8

година. И ту, тако малу децу, терали су да раде тешке послове, цео дан су чекићима одвајали руду од грумења камена. Мислио сам да ћу да свиснем од тешкоће, глади и секирације, али ми један Немац, Франц, каже да се смирим, да не запињем много, али да стално радим, да ме не ухвате да стојим. Крамп, лопата, вагонети, лоша храна, видим ја да нећу издржати, ко зна колико су ми наменили да овде останем и на колико сам осуђен, ако сам уопште осуђен. Решим да бежим, па шта буде. После осам дана, у сред ноћи, помоћу два ракљаста дрвета размакнем два реда жице и успем да се провучем. До јутра сам стигао у село код мојих који нису ни знали шта ме је снашло, нико им није ништа хтео рећи.

Друга робија

Трећи дан од бекства дође милиција, одведе ме у Ивањицу у Удбу. Одатле, одмах, камионом до Пожеге уз пратњу два стражара. Одатле се један врати, а други са мношак и актом у рукама на воз, па у Београд. Био је то службени вагон пун везаних људи из Ужица, са доста стражара – спроводника. Мене мој није везао. Дођемо на београдску железничку станицу где мом спроводнику рекоше колеге да је погрешно, да је требало да сиђемо у Остружници. Опет на воз, па натраг у Остружницу. Са станице ме одведе у неке ограђене бараке, на улазу пише: Казнено – поправни дом. Робијаша као плеве; ја најмлађи. Храна никаква, чорба и проја, тежак рад, градио се мост преко Саве. После вечере звоно, па у салу да слушамо предавање какав треба да буде нови социјалистички човек.

Имао сам среће да ме распореде код једног водоинсталатера, није био робијаш, радио за плату. Волео ме, доста ми је помогао у преживљавању. Није имао деце, нудио ми да покуша да ме што пре извуче са принудног рада, да радим у његовој радионици у Београду, да ме

усвоји – посини. Нисам прихватио, а било ми га је жао, а и њему такође. Преко њега за мене је некако дознао један даљи стриц, Душан Марковић. Био, изгледа, јак човек у Београду, па ми дође у посету. Обавестио је и моје родитеље где сам. Некако је успео да ме пуште „на викенд“ код њега, на стан у Београду. Ту је била и његова жена, Хрватица, много фина госпођа, дочекала ме је као најрођенијег. Тај дан је за мене био прави рајски дан, после свих мука и то ми је некако улило неку наду и снагу да ћу све издржати и да ће све то кад – тад проћи. Имам још један запамћен догађај са робијања у Остружници: један униформисани робијаш у канти разноси воду по радилишту, па кад се сретосмо он се укочи, умало не испусти канту: „Дете, откуд ти овде?!“. Био је то мој рођени ујак из Сивчине, Богољуб Богдановић, осуђен да четири године робија као реакционар и народни непријатељ. Брзо се снађе и вели ми: „Нагни ову кофу иако ниси жедан и кришом ми реци откуд ти овде и ником ни речи да се знамо“. Тако смо ја и ујко увек комуницирали преко канте за воду.

Са робије пред Шљуку

После два месеца зове ме управник: „Мали, ево ти објава и карта за воз до Пожеге, одатле ћеш аутобусом до Ивањице, тамо се јави у Удбу“. У ивањичкој Удби тутнуше ми неки акт и наредише да са тим идем право у своје село – Косовицу, али не кући, него право код Шљуке. Тако и урадим са стрепњом шта ли ће сад бити. Чита Шљука оно што је написано, па каже строго: „Сад идеш кући, пази добро: сваке недеље, односно у поноћ између недеље и понедељка да долазиш овде код мене, а да за то не сме ни рођена мајка да зна“. Морао сам то све да испоштујем, а то је трајало скоро две наредне године, до пред крај 1949. Није ме тукао, само ме терао да испружим руке и прстима се

ослоним на зид, тако два – три сата. Испитивао ме, наводно по пријави да одржавам везу са одбеглим четником Самоилом Рачићем, кога искрено да кажем, никад у животу нисам видео.

Крајем 1949., пре него што сам једну ноћ ушао код Шљуке, приђе ми онај добри милиционер Перовић и у поверењу каже: „Слушај мали, ноћас се држи добро, онај човек за кога те терете је убијен. Бори се, ништа ти нисам рекао“. И стварно чим уђох код Шљуке, он ће усхићено: „Е, голубе, долијао си, овога смо ухватили живог и све је признао како си га хранио“. Ја се осмелим и кажем: „Доведите га и ако ме ослови по имену радите од мене исто што и од њега“. Натмури се Шљука, па сину као муња: „Марш напоље, не треба више да ми долазиш!“.

Брата Милију су са робије у Забели отерали у војску у Словенију. Е, сад да се вратим са причом о оцу Ћиру: Кад су брата Милију отерали у Чачак, па у Забелу, а мене, мајку и сестре држали у оној гаражи у Ивањици, оца су пустили кући. После пар дана Шљука му нареди да иде у Ивањицу у Удбу, али да не сме ићи путем кроз село, него преко одређене шуме. Отац је знао да то значи – заседа. Тако су многи настрадали, као не зна се ко их је и како убио. Туда су често спроводили, па их убијали са леђа, као покушали бекство. Уместо у Ивањицу, отац дође кући, па шта буде, горе сигурно не може бити, рачунао је, боље жив него мртав. После 5-6 дана дође милиција из Ивањице и спроведу га у Чачак на суђење, као народном непријатељу. Од тог дана, од хапшења, скоро пола године нисмо могли дознати где је и шта је с њим, док се није јавио из Забеле, тражио да му пошаљемо пакет.

У казненој чети

Иако су у Забели били у исто време, отац и брат се уопште нису видели, нити успели да остваре неки контакт.

Отац је из Забеле отеран у околину Кучева; секли дрва по планини. После је био у Београду на градњи зграде Унутрашњих послова. Издржао целих пет година, дошао кући 1952. Ја сам тада, већ скоро две године, био у војсци. И на регрутацији су према мени били доследни: главна у комисији је била нека Даринка Ђокић, уврнута женска – никада се није растављала од пиштоља. Њене рођаке у војску по две године, а мене као народног непријатеља у КНОЈ (Корпус народне одбране Југославије) на три. У војску, у Травник, сам упућен 1. априла 1950. године. Ту смо били на тешкој обуци четири месеца. По распореду дознамо да ће нашу прву чету на италијанску границу. Ту се преварим, што каже народ „уједе ме гуја“, те се поверим мом другу, кордунашу, Милу Матејићу, да имам брата од ујака, Милорада Богдановића, у Америци, те да ћу искористити прву прилику да пребегнем у Италију, па даље код рођака у Америку. Нисам ни сањао да је баш тај Миле био задужен испред КОС-а да ме прати. Ја, наиван, мислио да ми је најбољи друг, јер је увек волео да буде уз мене. Резултат: исцрпан и тежак разговор код официра безбедности, а као казна: прекоманда у чету одређену да жури и хвата одметнике по босанским и црногорским гудурама. И тако ти ја, уместо преко Италије у Америку, проведем непрекидно 32 месеца на терену, а да нисам видео ни знао за кревет, покривену просторију, под пуном ратном опремом, по сунцу, киши, снегу, блату, под шатором, често и под ведрим небом. Били смо прави кажњенички одред. У тој нашој групи било је пуно њих чија је кривица била једино то што су имали неког у иностранству, на западу, најчешће очеве које су Немци заробили у априлском рату 1941., а који нису после капитулације Немачке хтели да се врате у Југославију.

Бекство из села

После три године, без дана одсуства, дођем кући у село. Сада више није било сеоске Удбе, нити Шљуке, Јоваша и Димитрија, али је било мука друге врсте. Куће опљачкане, тешко се обнављало домаћинство, морало се све из почетка, јер док сам ја био у војсци био је најжешћи принудни откуп жита, стоке, дрва, као и насилно утеривање у Сељачке радне задруге. Те године, кад сам ја дошао, 1953., престао је обавезни – принудни откуп и СРЗ се почеле љуљати пред распадање; ударили су ужасан порез и кулук, што је сељака највише погодило. Замислите, да свако од одраслих мора годишње да проведе по десет дана на кулуку. Док одрадим за мене, за мајку и сестре, четрдесет дана „оде кожа на пазар“. Кад сам се, 1955. оженио, морао сам и за супругу десет дана да на путу туцам камен.

Кулучим ја и гунђам да је ово црње и од црног гаврана, а пословођа, заборавио сам му име, ми каже: „Мало је то, треба тебе ребнути још више, кад си наиван и луд, те не одеш из села. Нађи, бре, било какав посао у граду, видиш да се сва кола ломе на јадном сељаку“. Онда стварно није било тешко наћи човека да те запосли у граду. Почетком маја 1957. године почнем да радим као кондуктер у Градском саобраћајном предузећу Београд. После довршим осмогодишњу школу, па у контролоре, онда упишем Средњу саобраћајну, те радни век завршим 1997. као диспечер Радио – таксија. Ето, то је моја прича – тужно сећање младог реакционара.

Напомена записивача: На жалост, Станиша Марковић није дочекао да види како његов тужни животопис излази на ширу светлост дана – умро је, изненада, само две недеље после овог казивања, 23. августа 2006. године.

МАЛОЛЕТНА ЗАТВОРЕНИЦА

Олги Петровић, која живи данас – фебруара 2005. у Лајковцу, био је намењен „црвени метак“ тачно пре 58 година. Срећом, избегла је ликвидацију, али је прошла кроз многе страхоте и ужасе Удбе. Олгин случај је посебан и зато што је њен прогон почео када јој је било тек 15 година. Данас, делимично нарушеног здравља, прича своју тужну причу са пуно емоција.

Моја несрећа почела је 9. јануара 1947. године поподне. У Београду, на Славији, где сам становала, као ученица Средње медицинске школе, у стан је ушао мајор Удбе; знала сам само: звао се Раденац. Кратко је рекао да сам ухапшена и да ће ме он спровести у Ваљево, одакле је, рече, стигао захтев за хапшење. За цело време док сам се спремала, и касније на путу до Ваљева, Раденац је био врло коректан, прави углађени господин. Ништа ме није питао, ништа говорио, чак ми је на Убу понудио да у кафани попијем топао чај, што сам ја, ваљда, из скромности и збуњености одбила. Не сећам се да ли сам га ја питала, али ми је рекао да ме тражи Војни суд у Ваљеву. Од Београда до Ваљева свашта ми се врзало по глави, углавном неповезане мисли и слутње. Једио што ми је било чисто и бистро: знала сам да нисам ништа крива и да је, вероватно, у питању неки неспоразум. Моје мисли су углавном биле према последње три године, од доласка партизана у наш крај, када сам била ученица у Ваљеву. Била сам још дете, нисам ни знала шта је то политика, народни непријатељ и

слично. Ипак, неке слутње су се заустављале на претходних пар месеци, када сам о викенду и празницима боравила у Лајковцу. Ишла сам, као и сва омладина, на игранке и приредбе у Омладински дом – сада је ту зграда општине.

Нису на мене упирали прстом да сам дете неких богатих родитеља, била сам радничко дете: отац Љубомир – железничар, мајка Надежда – домаћица. Али, неколико пута сам опомињана од омладинских активиста: Дике Костића, Душка Валчића, Томе Томића и нарочито Јордана Живковића да скинем крстић са ланчића око врата. Говорила сам да ми је то успомена од куме Трпане из Забрежја. Њен муж, машиновођа, венчао је мог тату и мајку. То је само парче метала и једини украс поред плаве машнице у коси. Њихов одговор је, углавном, био да је то опасно за омладину и да свако ко то носи воли краља и Дражу. Нисам их послушала, а они су мене и поред тога примили да певам у хору, да идем на радну акцију, у Дивце на изградњу аеродрома, и слично. Донекле ме узнемиравало то што су партизани у јесен 1944. стрелили у Јабучју предратног посланика, Живорада Милића званог „Жупан“, рођеног ујака мог оца; такође, тих дана су на исти начин стрелили Јордана Јеремића из Непричаве, брата од стрица моје мајке.

У затвор међу пацове

Мајор Раденац одвео ме је право у затвор, чини ми се ту негде где је сада Општински суд. Био је већ мрак, хладно, снег. У дворишту затвора предао ме тројици од којих је један одмах рекао: „Ти на крају долија“. Други ме је тако зверски ухватио и скоро вукао по снегу до улаза. Откључали су једна врата и гурнули ме унутра у мрак. Мало светлости долазило је од прозорчића високог, можда, четири метра. Какав затвор: соба поред клозета, доле рупа у зиду, виде се ноге оног ко врши нужду, вода и мокраћа преливају се овамо, пливају по бетону. Хладноћа, смрад, го

бетон и зидови, нема где да седнеш, а камоли да легнеш. Шокирана, сва дрхћем као у бунилу; очекујем да се пробудим, чини ми се ружан сан.

У тој соби сам провела 14 дана, сама, више престајала него седела, падала од умора и хладноће, будила се укочена. У бунилу као да сањам прасиће, а оно у ствари пацови; никако ми није јасно како сам преживела. Већ сутрадан по доласку у затвор прва познанства: из клозета, кроз онај доле отвор чујем пригушен мушки глас, пита ме ко сам, одакле сам. Кажем, ученица из Београда, а он: „Ја сам студент, Драган Маркулић из Трлића код Уба; са мном је и мој брат од стрица, студент Чеда“. Неки дан касније опет се јављао и више никада. Сигурно су га стрељали.

Онај што ме брутално вукао по снегу и угурао у затворску собу био ми је касно увече, првог дана и први затворски посетилац, дошао је сам. Потпуно други човек, тужног лица, потиштен, нимало строг. Кад рекох одакле сам, он напомену да је његова супруга Јела од Марковића из Лајковца. Знала сам одмах о коме се ради, јер Јелина мајка скоро да није излазила из наше куће, била је пријатељ са мојим родитељима. Тај човек, Пера Адамовић, био је, ваљда, неки командир у затвору, а био је први пут онако груб и строг само зато што је при мом доласку био присутан и председник Војног суда, Милутин Ђулафић. Тај Пера је и јавио мојим родитељима где сам.

Друго или треће вече у собу је упао један зликовац и страшно ме изубијао, све држећи ме за рамена и лупајући о зид. Знам само да сам почела да губим свест, да сам падала на бетон и да сам на себи осећала његове чизме. Освестила сам се лежећи крвава на мокром смрдљивом бетону. Довели су једног војника који ми је обрисао крв и то је била сва помоћ. Зликовац који ме је тако изубијао био је иследник Војног суда, Матић из Ратковца. Познавао ме је, јер је сестра моје мајке била његова стрина.

Тек тринаести дан извели су ме напоље, да видим родитеље, дошли ми у посету. Какав сусрет! Мајка вришти, обесила ми се око врата. Нисам им рекла како је у затвору, да их не секирам. Рекли су да ће узети чувеног адвоката Радисава Лукића, званог „Мраз“, да ме брани, иако нисам ни за шта крива. Јадни моји родитељи, донели су ми пуне две торбе хране: сувог меса, колача... После десетак минута раздвојише нас; ја унесем оне торбе унутра. Али врага, предвече дође други стражар и као води ме у шетњу по кругу затвора. Кад сам се вратила нашла сам само празне торбе.

Шта да признам?

Сутрадан, четрнаести дан заточења, воде ме на спрат у женску собу. Ја најмлађа. Од мене малко старија Ната Теофиловић из Придворице, па професорка Биса из Шапца; сећам се да је једна девојка била ту, кажу, због Драгише Васића. После три дана воде ме на саслушање, ту близу, зграда иза ћошка, нисам везана, стражар са пушком, народ гледа. Прва три – четири саслушања, један млади официр, знам само да су га звали „Босанац, ваљевски зет“, био је нормалан и коректан. Чита у себи неки папир, ваљда оптужницу, и пита ме да ли знам зашто сам овде. Ја кажем да не знам. Онда ме пита да ли сам ја вођа четничке организације у Лајковцу и да ли је мој заменик Станимир Марковић из Стрмова, официр бивше Југословенске војске. Ја кажем да је то што је написано у тужби лудост, јер ако ништа друго, ја сам дете и то женско, а да мени буде заменик бивши официр. Насмејао се и иследник, па пита даље: да ли сам ја била у вези са неким из војне касарне која се налазила иза наше куће у Лајковцу, и да ли сам у корпама за веш одатле износила оружје и преносила у шталу Драгољуба Живковића, прегледача железничких вагона, и тамо држала састанке четничке организације. А ја

нисам ни знала да ли Драгољуб има шталу, ни где му је. После тога ме више нису водили на саслушање дању, него ноћу и то лично пред Драгана Ђурића, једног од највећих мучитеља међу ваљевским иследницима. Тај је знао да бије каишем преко главе, гази чизмама, уврће руку, чупа косу, а посебно је волео да те натера да отвориш уста, а он пали шибицу и убацује унутра. Тај Ђурић ме присиљавао тучом да признам за четничку организацију и преношење оружја. Касније сам дознала да је наша комшинка из Лајковца, Љубица, жена Јанка ковача, наводно видела у нашој кухињи корпе са оружјем и мене како то носим у Драгољубову шталу. Касније кад је почела да је гризе савест признала је мојој мајци да ју је на све наговорила њена имењакиња Љубица Илић, наша прва кума.

Али и у највећим невољама и несрећама има и понеко зрнце среће. Када сам се једне ноћи враћала са мучења, у пролазу ми је један официр добацио тихо кроз зубе: „Ништа не признај, ја ћу ти помоћи“. Нисам знала ни ко је, ни шта мисли, ни шта то не треба да признам. Тек једне ноћи у ходнику, чекајући мучење чујем иследника Матића како виче: „Дудићу, ни млађег детета, ни покваренијег, ништа не признаје!“ Чујем одговор: „Па можда и нема шта да призна“. Кад је изашао видим да је то онај официр што ми је у пролазу добацио да ништа не признајем. Тај човек је Милован Дудић, синовац Драгојла Дудића, чија је сестра Гина била удата за Вељу Лесандрића, богатог човека из Лајковца, који је био на оку и мети нове комунистичке власти и сваки час се очекивало да му нешто напакују па да страда. Пошто смо за време окупације становали близу Веље, Милован се вероватно, бојао да ће мене иследници натерати да за нешто оптужим његовог зета.

Кроз муке кроз које сам ја пролазила, пролазиле су и остале жене и девојке из собе. Скоро се свака са ноћног саслушања враћала крвава. Желеле смо да одатле одемо било где и што пре и оне већ осуђене, и ми које још нисмо.

Са нама у соби била је и нека Марица осуђена на 15 година робије чијег су мужа партизани стрељали код куће где су јој остала два мала синчића. Ноћу примећујемо да некуда одводе по групу, а да догоне друге. Имале смо једног стражара, добар дечко, звали су га „Цига“, па га питамо куда ове одводе, у који затвор, да би нашим јавили куда ће и нас одвести, где ће нас наћи. „Цига“ нам је само тужно рекао: „Е, ови што их ноћу одводе никуд неће стићи“. Било нам је онда јасно да су сваку ноћ убијали и убијали.

Боље роб, него гроб

Крајем марта 1947. године мене изводе пред Војни суд у Ваљеву. Сви у униформама. Председавајући Ћулафић, тужилац по злу чувени, Сава Каписода, мој адвокат „Мраз“. Чита се оптужница, све лаж до лажи, сведока нема, само читају њихове изјаве. Мене ништа не питају, адвокату једва дозволише коју реч. Добијем 10 година робије. Чекам да ме спроведу у Пожаревац – у Забелу и размишљам да ли да будем „срећна“, јер има и горе. До нас је била „соба смрти“, где су шесторица осуђених чекали стрељање.

У Забели мене сместе у чувену „Нишку собу“, тако су је звали јер су прве затворенице у њој биле девојке из Ниша; Зорица Станимировић, била осуђена на смрт, па преиначено на 20 година робије, брат јој стрељан. У соби су биле и девојке из Горњег Милановца. Сећам се: Анђа Петровић, студенткиња; Нада Нешковић, гимназијалка; Зага, такође, гимназијалка и Јока, једна крупна девојка, па је звали „Сенлија“. Командант затвора била Лепа Дашић, рођена Лукић из неког села код Лазаревца, носилац партизанске споменице. Била добра жена. У почетку сам радила у „Златари“- тако смо звали клозетске јаме које сам чистила. После нас пребаце и њиве да копамо. Ја и нека Бранкица из Пожаревца биле најмлађе. Бедно су нас хранили, пасуљ на расолу, стално пролив. Командир Лепа,

једе добру храну, хлеб и месо... Често, као не може да поједе, па мени или Бранкици каже, „иди баци“, а ми наравно поједемо.

Прође две године, иде нека амнестија војних осуђеника. Код мог оца дође Милован Дудић, затраже да лајковачке власти издаду неку повољнију карактеристику. Сети се отац да сам као пионирка од 12 година ишла по селима и скупљала прилоге за Сремски фронт. Све је посведочио и Лица Марковић, брат оног злотвора Алексе, а оверио Драгиша Чарапић, био тада председник Месног одбора.

Дођем кући у јесен 1949. Упишем поново Средњу медицинску школу. Довршим разред у лето 1950. и одем на Омладинску радну акцију у Краљево. Кренем у јесен у другу годину. Све нормално. Јануара 1951. године дошла ја на зимски распуст, мајка каже: „Тражио те секретар Месног одбора Петровић, чим дођеш да се јавиш“. Одем код Петровића, а он каже да су му тако рекли из милиције и да је то нешто у вези Лице Марковића, који је тих дана нестао, а да се претходно жалио да га прогоне. Још додаде да нигде не идем од куће. Нека зебња ме обузела, чекам шта ће бити. Увече око девет сати долази шеф из милиције, (иначе мој даљи зет), и води ме преко пута железничке станице. Воз за Ужице је пролазио тачно у два по поноћи и мене спроведу у Чачак у Удбу.

Друга УДБА, други мучитељи

Нисам знала да ће ме потерати, па нисам ништа понела на шта ћу да лежим. Зграда затвора у Чачку као потковица. Соба, бетон, унутра неколико жена. Прође 7 – 8 дана у ишчекивању, кад ето ти управника затвора, неки келец, и прстом ме позва себи. Извади из џепа неко огледалце, видим позади слика краља Александра, краљице Марије и три краљевића. Пита ме да ли знам ко је на тој слици.

Преварих се те се насмејах, а он дрекну, па ме тако поче шамарати, те се онесвистих и бацим крв из уста. Тек негде увече, око девет сати дође милиционер, неки Павловић, каже ми тихо и тужно: „Олга, спреми се и пођи!“. Ја сва натечена. Видим у ходнику носила, на њима човек сав надувен од батина. Познам га, Радосав Јовановић из Лајковца, кука и тражи да му неко дадне воде. Поред њега пролази удбаш Живко Ивковић, комшија му из Рубибрезе, и не осврће се. Отварају се једна врата, под од цигала, наливена вода до прага. Каже ми милиционер Павловић, да морам све да скинем осим веша. Шта ћу, немам куд, скинем се, останем само у доњем вешу и комбинезону. Напољу снег. Уђем у ону собу, у ону воду и брзо се онесвистим. Освистила сам се тек пред зору у некој соби пуној жена, које су ме обукле у моје одело и покриле нечим. Причају ми да су ме овде донели пре сат времена, без свести и укочену. Кажу да сам бунчала, добила сам температуру, пун топломер. Ујутру ме воде у болницу, пешке. Како да ходам, не могу, милиционер, неки Марко, води ме под руку. Ја падам скоро сваки корак, народ гледа, неке старије жене плачу, помажу ми устајати и питају милиционера, куда водите ово дете. Стрпали су ме у подрум болнице, срећом било је топло. У визити чујем да сам добила суво запаљење плућа. Доктор Пурковић каже колеги, доктору Зарићу на немачком језику: „Ово је једна мала проститутка ухваћена у возу од Београда до Новог Сада“. Ја вриснем и кажем да сам политички затвореник и да то знају и други моји Лајковчани који леже у затвору у Чачку.

Отац да се одрекне ћерке

Останем у том болничком подруму око два и по месеца, па ме врате у затвор. Нико ме ништа не саслушава, само ме једном позвао удбаш Караклајић, био некад са мојим оцем на занату, и каже да су моји Лајковчани много

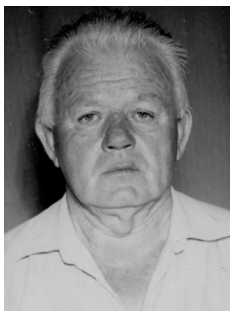
кварни људи и да ћу бити пуштена. Тих дана ме звао и мајор Илија и цинично рекао да ми не дају да завршим школу. Пре тога Михаило Шашкиновић, удбаш из Лајковца долазио у Чачак, па после мог оца малтретирао, стављао му ногу под грло, претио да ће ме убити ако ме се не одрекне као ћерке. Тај исти Михаило је много мучио још једног Лајковчанина – Спасоја Андрића, који је такође, био у затвору Удбе у Чачку.

После 10 месеци из Чачка ме пребаце у затвор у Лазаревац. Тамо био шеф Удбе Вукашин, диван човек. Мој иследник, Жарко Петровић, био је према мени врло коректан. Сећам се да је тада управник био неки Циганин. Одреди ме да у Унутрашњем одсеку, радим на личним картама; била слободњак; тек увече у затвор. Баш на Велики петак одреди ме управник затвора да идем у стан једног официра Удбе да перем прозоре. Код куће само жена, дивна госпођа. Долази њен муж, видео пре тога да радим на личним картама. Испаде да је његов синовац мој школски друг. Среде људи код тужиоца и овај напише да тужба против мене нема основа и да се одустаје од гоњења, а ја, чак, нисам обавештена ни зашто сам осумњичена.

Све у свему: да не беше Милована Дудића, највероватније бих добила метак у чело; да не беше Лепе у Забели, можда бих тамо и кости оставила, а и ови људи из Лазареваца, Вукашин и Жарко, помогоше да се и ја, коначно дочепам слободе. Ишле су за мном и даље лоше карактеристике, али је све то било лук и вода према преживљеном. Хвала добрим људима, а злотворима нека бог суди.

На крају да кажем и ово: Испричала сам најкраће и најсажетије што се могло. Намерно нисам хтела да опширно описујем моје психичке муке, душевне болове, страхове, стрепње, туге, безнадежности. Нека сваки читалац моју голготу доживи на свој начин.

Олга Петровић живи данас – 2015. године у Лајковцу.

ОСАКАЋЕНА МЛАДОСТ

„Сваки човек има своју судбину, али он никако не зна каква је и како ће бити завршена. Било је тешко побећи од ње и човек ту ништа не може. Међутим, дође време да човек анализира свој живот и да кроз њега прочита своју судбину. Тако се и са мном дешава, па ме мучи зашто је све тако било и да ли је то тако морало да буде.“

Овако почиње животопис који је о својој злој судбини написао Ранко Јоцић из села Петровац код Пирота. Ранко, ове 2011. године улази у девету деценију живота, а своје присећање је почео да описује пре седам година. Ранкова свеска је, у ствари, једно велико писмо – исповест упућена како својим потомцима, тако и свима онима који не желе да беже од истине.

У договору са Ранком усвојен је његов предлог да се забележи углавном само његово петогодишње страдање од 1948. до 1953. године, а да све остало, што је у свесци, остане његовим потомцима да после његове смрти својевољно располажу. Приређивачу није било тешко да „склопи“ тај део Ранковог живота, јер, иако га је описивао са дистанце од пола века, утисци су остали тако јако урезани у његово памћење, па описивање делује веома свеже и, како рече, „као да је јуче било“.

А како је било, описује Ранко:

Прво, да укратко кажем ко сам, од кога сам, какав сам био, какав сам остао: рођен сам 7. фебруара 1930. године од оца Драгутина и мајке Гавразије, обоје из Петровца. Отац је

био солунски ратник, прешао Албанију, Грчку, као дивизијски болничар, неговао рањене и болесне у Алжиру и Тунису. Три године, од 1915. до 1918. мајка Гавразија га чекала у кући свекра Ђорђа и свекрве Софије. Моји родитељи су добили прво дете, моју сестру Наду 1921. године, а мене тек после девет година. Мој деда и отац били су средњег имовног стања, али били су добри земљорадници. Иако дубоко везан за село и имање, отац је желео да се ја школујем, па ме после основне школе уписао у гимназију да завршим малу матуру. У Другом светском рату окупирани смо од Бугара, а 1943. године појавили су се, ту и тамо, партизани; четника није било. Дође 1944. година, дођоше Руси, дођоше партизани, прикључише им се и неки наши из села, иако су колико до јуче били уз Бугаре. Прихвати их нова власт, даде им оружје и право да командују. Били су то, углавном, нерадници и пуштахије, мање писмени. Брзо се видело да од силних партизанских обећања о равноправности и бољем животу нема ни речи. Почеше велики намети на средње и богатије сељаке: обавезан откуп житарица, стоке (меса), масти, вуне, дрва ... Они из среза Пирот одреде да село преда држави толико и толико, а ови што их поменух – нови сеоски активисти „пролетери“ горе се утркују да може и више, само да би се вишим од себе додворили. Главна сеоска власт, бог и батина, били су: Јован Манчић, Тана Гаџин, Рада, Јека, Станча Чуља ... Они су све оне који су били бољи од њих гонили као Бог ђавола; била су таква насиља, претње, уцене да су људи одједном заплашени заћутали, трпели, сналазили се некако . Кад на њиви не роди онолико колико ти нарежу да предаш, или у штали немаш стоке колико ти траже меса, онда су људи ишли у неко друго село где је терор био слабији и по веома скупој цени куповали ради измирења обавезе, а и да би прехранили породице. Куповало се највише око Димитровграда у селима где су живели претежно Бугари, јер су њих тада пазили и мазили.

Направим личну грешку

Основаше у селу сељачку радну задругу „Победа“, за управника дође Јован Манчић. Нико од бољих домаћина неће са њима. Онда они још већи терор – веће обавезе. Ја сам тада био младић, непуних 18 година, завршио малу матуру, популаран посебно код девојака, како у селу, тако и у околини. Видим шта се ради, па онако, као јуноша почнем јавно да критикујем, указујем на неправде. У децембру 1948. године умре ми мајка. Те јесени направим личну грешку, не наставим гимназију, већ се запослим као писар у Среском одбору у Управи за радну снагу. Тада сам, радећи ту, видео и много шире неправде и терор над људима, нарочито над сељацима. Онако млад и наиван, јавно сам наводио поименце који су и какви су то људи који руководе и тероришу село. Позову ме једног дана у Срески комитет омладине, пред секретара Јована Милића. Он мени да сам бунтовник, ја њему аргументе да нисам непријатељ ове земље, већ да њу подривају они које он брани. Онда он извади пиштољ, стави га на сто и запрети: „Такве као ти ћемо све да средимо!“ Ја и даље срљам у пропаст, па кажем: „Ја се тог гвожђа не бојим, и варате се ако мислите да ћете се од овог народа одбранити терором, оружјем и затворима; овај народ сте преварили само једном више, нећете моћи“. Онда он полуди, почне да виче, окреће телефон и зове милицију. Пошто милиција не дође, он ме грубо истера напоље.

Видим да ми се лоше пише, напустим посао у Среском одбору у Пироту и одем у Бор. Отуд брзо побегнем, не због присиле, него због загађеног ваздуха. Вратим се у село да помажем оцу на пољопривреди. У јесен 1949. долази предвојничка обука. Са једног од тих предвојничких занимања су ме позвали у Војни одсек у Пирот. Тамо су ме сачекала два официра УДБЕ и одвела у затвор. Од тог дана је почело уништење моје младости. Везали су ме, ставили

на клупу, набили ми моју капу у уста, а у нос сипали воду. То је био први шок, одмах сам се онесвестио. Када сам дошао себи, био сам веома уплашен и питао сам их зашто ми то раде, а они кажу да, ако не признам све, да ће бити и горе од овога. Ја кажем да не знам шта сам скривио и шта треба да признам. Без речи опет су ме везали и поново сипали воду у нос. Опет несвест и све поново, не знам ни сам колико пута. Од тада почиње моја голгота.

Бије Момир, па се умори

Сваки дан и ноћ саслушавање и мучење. Шеф УДБЕ Момир Милошевић ме тукао тако зверски и тако много да се и он сам понекад умори. Између два мучења – батинања, питам га да ми каже, онако људски, шта то треба да признам, а он каже: „Знаш ти добро шта треба да признаш“. Тако претученог ме пребаце у обласну УДБУ у Ниш, тврдећи да сам поремећен. У хелију у којој сам боравио са још пет затвореника сваки дан су убацивали по једног шпијуна, али то се одмах примећивало, па смо се пазили. Ипак ту су имали један успех: ми затвореници нисмо смели да се међусобно упознајемо и распитујемо о својој судбини. Једног дана ме је прегледао и лекар из душевне болнице у Топоници, али ми ништа није рекао да ли је нешто пронашао. Изгледа да су покушали да ме прогласе умоболним па да ме стрпају у лудницу. После месец или више врате ме у Пирот. У затвору код среза су ме тако зверски мучили и тукли да ни сам не знам како сам успевао да се вратим са саслушавања. У ствари, више су ме милиционери вукли и носили него што сам ја могао да ходам. Али, да и од горег има горе, показало се убрзо. Из среског затвора поново ме отерају у прво мучилиште, у УДБУ. Опет код Момира Милошевића шефа УДБЕ. Е, ту у пиротској УДБИ није било предаха у мучењу. Између два саслушавања и батинања одвуку ме у подрум где је био

неки велики оцак, у дну до пода имао је отвор, ваљда се ту вадила чађ. У тај отвор два милиционера ме згученог грубо, на силу угурају да не могу да се окренем. Мрак, мемла, хладноћа, јануар месец. То никада не могу да заборавим. Онда ме одатле ваде, па вуку код зликовца Момира на батинање и терање да нешто признам. Момир ме је тукао где стигне, а највише по табанима.. То раде тако што ми вежу руке и ноге, па провуку неку мотку, чије крајеве подигну на високе столице. Тако висим, гледам у таваницу и како замахују пендреком, те туку по голим и промрзлим табанима. Више није вредело да питам шта то треба да признам и решим да ћутим. Не сећам се колико је дана трајало то табанање и тај оцак, па ми Момир једног дана показа неко писмо, наводно, упућено у моје село Петровац управнику сељачке радне задруге Јови Манчићу и још неким активистима у селу. Ја тада проговорим и затражим да узму моје ћачке свеске и упореде рукопис и да се увере да ја то нисам писао. Онда ми он опсује мајку четничку, а знао је, као и сви, да у нашем крају нико није ни видео четнике, а камоли са њима сарађивао. Њих једноставно у нашем крају никада није било. Више ме нису ништа питали, али од туче по табанима и проклетог оцака нису одустајали. Табани на ногама су били толико израњављени и испрепучали да више нисам могао да обујем ни чарапе.

Воде, воде

Не знам колико ми дана нису дали воде да пијем, а жеђ је била највећи ужас. Кукао сам и вапио за водом, али је Момир наредио да ми се не сме дати. Како су вратанца оцака била гвоздена, ја сам их језиком лизао јер су била хладна па ми се чинило да су влажна. То није помогло па сам ударао носем у зид да ми потече крв, те сам њу лизао само да овлажим грло. У том очају, у том безнађу, човек ће да уради и нешто што никако нормалан не би. Тако у

једном моменту осетим уз мене моју скинуту ципелу, па ми дође луда мисао. Некако је примакнем и у њу се помокрим. Кад се мокраћа охладила, ја је попијем. Од тога сам још јаче осетио жеђ почео сам као луд да вичем: воде, воде! Био сам више у полусвесном стању него у свесном. Више нисам осећао време – дан или ноћ, кад су ме водили на саслушање и кад ме је шеф УДБЕ тукао нити када су ме угуравали у оцак.

На једном таквом саслушавању, онако полусвестан, видим да је присутан и Светислав Мишарин Ћирић, такође удбаш. Сећам се, молио сам га да каже Момиру да ме више не муче, јер ја не знам ништа о ономе за шта ме терете. Резултат тога је био да ми је рекао: „Боље признај ако мислиш да останеш жив!“. Још је после помогао оној двојници да ме угурају у оцак. Тада сам последњим атомима снаге и памети схватио да ми је одређено да умрем без кривице и судске пресуде. А тај Светислав је био мој рођак из села. Колико дана је све ово трајало – туча, оцак, жеђ, не могу да одредим; можда је то трајало краће него што се мени чинило, јер и мозак и памћење су радили под ненормалним условима, организам се тада природно борио да опстане.

Једног дана, више мртвог него живог, довукли су ме на саслушање, али не пред Момира, него неког из Ниша, ословљавали су га са „друже мајоре“. Он ми је дао да пијем воде. Али, чим сам попио не више од једне чаше, ја сам се упишао, нисам се могао уздржати. Мајор је наредио, те су донели кофу топле воде у коју је он ставио хиперманган и мени рече да умочим ноге. Не могу да одредим колико сам држао ноге у кофи кад су ме извели, али не више у оцак него у хладан подрум. Био је мркли мрак и ја почнем да бауљам по оном хладном бетону и уз сама врата напипам флашу са водом коју сам одмах зграбио и све попио. У том чујем иза врата тих глас: „Немој да кажеш да си добио воде“. Не знам ко је то био, можда стражар. Више ме нису

тукли нити саслушавали. На ноге нисам могао да се ослоним, па ме отерају у пиротску болницу. Прими ме хирург Милован Глишић. Касније сам некако успео да реконструишем да је ова тортуре у среском затвору и у УДБИ трајала око месец дана; када су ме из Ниша довели био је, кажу, Бадњи дан, а кад ме је примио доктор Глишић, био је 4. фебруар.

Гангрена

Сећам се да је доктор приликом прегледа само вртео главом, цело време је ћутао, ваљда зато што је ту био присутан један милиционер, као и увек после тога, даноноћно. Сигурно не да бих побегао, јер не бих ни могао, него да неко не би са мном разговарао. Стопала су ми била потпуно исцепана; ухватила их гангрена. Пошто су веровали да ми је смрт веома близу долазили су неки удбаши и гурали ми у руке неки папир да потпишем, што ја нисам могао. Болничари Данило из Сукова и Лаза из Пирота су им тада говорили да ме оставе на миру јер сам скоро мртав. Касније сам дознао да су због тога саслушавани. Кад су се ноге већ почеле распадати, 24. фебруара су ми обе ноге ампутиране до испод колена. Колико је то било болно то само ја знам. Сместили су ме у засебну собу у којој је даноноћно био по један милиционер. Сем лекара, болничара и чистачице нико није могао да уђе. Нећу да кажем криво, било је и милиционера који су се на мене сажалевали па ми понешто додавали, а поготово медицинско особље и чистачице. Сећам се по добру још и болничара Ђуре из Темске и Јулишке, Мађарице из Бачке, кришом су ми стављали понешто под јастук и ћебе. Тада се код нас појавио и стрептомицин па је доктор Глишић преписао да ми се и то даје. Доста касније сам дознао да су га због тога звали у УДБУ и тражили од њега да ми не сече ноге, веровали су да ћу тако сигурно умрети. Доктор

Глишић је успео да им се одупре и тако ме спасао сигурне смрти. За време болничког опоравка долазиле су разне „делегације“ из пиротске УДБЕ, али ништа нису питали нити говорили само су ме немо и зверски посматрали, хтели су да ме и психички униште. Једног дана су довели Дојчина Јовановића из мог села, наредили су ми да откријем ноге да Дојчило види шта све они могу да ураде, било је то застрашивање. Било је тренутака када је милиционер накратко излазио из собе, па би ме тада кришом посећивао болничар Бошко Ђунић. Он ме све обавештавао шта се у мом селу догађа, какав терор трпе. Каже како сваки дан кроз село јури УДБИН цип. Тако сам дознао да је Добривоје Цанић – Доцко подлегао батинама и умро, а да је мој комшија Јевра Панић убијен у затвору у Нишу. Убили су, каже, и Каменку – сељанку из засеока Раковица у селу Војнеговац. Потврђено ми је да су у селу и даље главни исти људи: управник СРЗ Јован Манчић; Така Крста, секретар партијске организације; Станча Чуља; Станија Игић, Бранко Живковић – Катранџија, његов син Санда. Један од највећих злотвора у селу био је Станија Гајдарев, задружни тракториста. Тај Станија ме је мрзео и зато што се нисам слагао да се моја сестра Нада уда за њега. Овде морам да додам и то да се моја сестра Нада удала за првоборца Живадина Илића, партизанско име: Рајко. Касније сам дознао да су преко мене, у ствари, хтели да униште и њега јер им је сметао.

Пребаце ме у Београд

Негде у јуну, не сећам се датума, пошто је завршено лечење од ампутације, дошла су два милиционера, један официр и један у цивилу, донели ми неко радничко одело да обучем. Изнели су ме на носилима напоље где је чекао цип. Ништа нису говорили куда ме воде. Прошли смо кроз село Гнилан, па кроз Понор и, пошто смо ишли поред

шуме, ухватио ме велики страх да ће ту да ме убију. Међутим, дођемо у Белу Паланку на железничку станицу, чекамо међународни воз из Бугарске. Када су ме изнели из ципа, хтели су да у чекаоници легнем на клупу, а они да ме покрију ћебетом, што сам ја одбио иако су ми претили да ће ме вратити у Пирот. Када је један милиционер хтео на силу да ме примора да легнем, ја сам се онако сакат одупро, покушао сам чак да се одваљам до перона. Људи у чекаоници су се чудили шта се то збива и некако нађосмо компромис: да ме не огрђу ћебетом, а ја да будем миран и не скрећем пажњу путника. Кад је стигао воз, утоварили су ме у већ резервисан купе. Приликом утовара видели су нас Миљивоје Мица Ћосин и Тика Џанин из мог села. Од њих је отац сазнао да сам отеран у Београд. Официр и један милиционер који су ме спроводили до Београда били су према мени врло коректни. Кад су у возу почели да једу, официр ми је дао парче хлеба и сланине. У Београд смо стигли ноћу. Чекао нас је комби и прво смо одвезени, мислим, у улицу Народног фронта, па после дођоше неки други официри па ме отераше у Централни затвор; касније сам дознао да је то у Ђушиној улици. Затвореничка соба – ћелија полумрачна, висок плафон, мали прозорчић, скоро до плафона. У ходнику лупање кофа, шаптање, значи рибају ходник. Кад се пред зору све утишало, на прозору се појави женско лице, убаци ми у ћелију парче чоколаде и каже: „Знамо ко си, узми чоколаду“. Нисам узео, и дан данас нисам сигуран да ту није био отров.

После неколико дана два милиционера, без речи, ставе ме на носила и право у комби – марицу. Ћуте они, ћутим ја. Одвезли су ме у Предузеће „Рудо“ да ми узму мере за протезе. Мајстор ме тада ништа није питао, а ови су га звали „Цига“. Онда је после пар дана било одвожење на пробу и после мање дораде, стао сам први пут на протезе и горко заплакао, шта ме је снашло и шта сам изгубио. Тада

сам видео да и тај мајстор „Цига“ има сузе у очима. Тешио ме је говорећи да ћу се навикнути.

Како сам се осећао наредних дана, само ја знам. Не знам да ли ме више боли када сам уз помоћ штака у ћелији учио да ходам, па падао, сам се уз сузе и јауке усправљао или што ме душа боли шта би од моје младости. Никад више нећу моћи да обујем шумадијске опанке, везене чарапе, да поведем коло, ниједна девојка неће више пожелети да заигра са мном осакаћеним. Тада сам упадао у душевну кризу, помишљао сам и на најгоре – да себи одузmem живот, али то би значило да својима наносим још већи бол, а мојим душманима радост.

Тражили ме и у лудници

Кад ми је отац дознао да сам отеран у Београд, дошао је код Наде и ишли су од затвора до затвора, од болнице до болнице, ишли су чак и у лудницу, али нико није хтео или могао да им каже где сам. Отац се после неколико дана вратио кући. А ево како су ме нашли: моја сестра од тетке Десанка удала се у Суково за Јефту милиционера, па су после прешли у Београд. У комшилуку је становао исто један милиционер који је служио баш у мом затвору. Кроз разговор исприча Јефти и Десанки да у његовом затвору има човек од Пирота без обе ноге. Онда Десанка каже сестри Нади. Све је било поверљиво да не доведу оног милиционера у неприлику. Ипак, моја сестра Нада, као супруга првоборца, осмели се и реши једног дана, па право код Слободана Пенезића – Крцуна. У почетку није хтео да јој каже ништа, али она је била толико упорна да јој је ипак рекао да ја сада учим да ходам, да ћу ускоро сигурније стати на протезе и да ће ме после пустити кући. Дозволио јој је да ми нешто дотури, али не и да ме види. И тако ја једног дана добијем гаће, пешкир, мајице и шећер. Шок, не могу да поверујем, неће ништа да ми кажу од кога је. После

пар дана дођоше један официр и два милиционера код мене и кажу да се обучем, да сам пуштен да идем кући. Како да идем овакав? Куда да идем сам? Пита ме официр где ми станује сестра Нада. Кажем у Цвијићевој улици број 15, павиљон број 1. Тамо су ме одвезли. Кад смо стигли испред зграде, свирнули су сиреном, сестра нас је очекивала, видела са прозора. Истрчала је гушећи се од плача. Сви станари зграде су нагрнули на прозоре, неки су плакали, чули су да се Надином брату десило нешто страшно у затвору. Пошто је Нада унапред рекла свом малом синчићи Милету да ће први пут да види ујака и он се онако мали нашао у оној гужви, потрчао према мени вичући: „Ујко, ујко!“ То ме је толико дирнуло да сам се онесвестио. Настала је, кажу, велика збрка, али срећом то је кратко трајало, брзо сам се освестио. Туга, плач, питања са обе стране. Тада сам се први пут после неколико месеци погледао у огледало. А може се само замислити како сам јадно изгледао. Просто сам се уплашио самог себе. Мршав, блед, упале очи. Шта би од оне моје младости, лепоте, куда ћу сада обogaљен, како да се појавим у селу, коме сам ја овакав потребан, како да наставим живот, шта ће људи говорити кад ме виде оваквог.

Срце да пукне

После неколико дана проведених код сестре испрате ме на воз. Када сам стигао у Пирот, дочекао ме је Драгољуб Мицић и фијакером смо се одвезли у његов стан. То што је учинио никада му нећу заборавити, велико му хвала. Ту преноћим и сутрадан ме он на бициклу одведе у село. Кад смо стигли кући, дошли су најближи рођаци и пријатељи да ме виде. Отац није био код куће, отишао био у шуму по дрва. Кад је стигао, пустио је волове из јарма и по авлији почео да јауче. Мислим да ми је то био најтежи тренутак у

животу, не знам како ми тада срце није пукло. И сад, када се тога сетим, срце ми се стеже и сузе навиру на очи.

Мој повратак био је неко време главни догађај у селу. Једни су се радовали мом повратку, саосећали са нама, а они који су ми радили о глави и који су ми све ово напаковали били су кивни што сам се жив вратио. Али, и даље су свима стављали до знања да су они још моћни, да могу све и сваког да удесе како они хоће. Тако су вршили притисак на Јелку Ћосину да се не уда за мене, а ја сам се са њом пре моје трагедије најрадије забављао. Она им се дуго опирала, а мени све у поверењу причала који су то. На крају су извршили велики притисак на Јелкиног оца да је он чак долазио код мене и молио ме да га разумем. Уз обострану тугу Јелка и ја смо се разишли.

Ожењен, запослен, изолован

У договору са оцем решим да се запослим. Уз помоћ зета – Надиног мужа, и још неких његових људи нађем посао у грађевинском предузећу „Слободан Новаковић“ у Београду да радим као нормирац. Када сам добио први годишњи одмор, отац ми, у договору са Надом, предложи да се женим и скрену ми пажњу на Павлину Марковић. Павлина је била добра девојка из добре куће, а и осећања са обе стране су била довољна за љубав и брак. И ту су исти моји непријатељи на све начине покушавали да и Павлину одврате од мене, али срећом, нису успели. Узмемо се Павлина и ја. На послу у Београду нисам могао да се дуже задржим, жеља мојих прогонитеља је била да ме што више удаље, да одем тамо где ме нико не зна. По директиви морао сам ићи, а да унапред нисам знао шта ћу да радим и где је то место. Одреди ми село Бачки Маглић, некадашње швапско село Буљкес. Нова власт је одмах после рата одатле протерала сав немачки живаљ и ту је после неко време био логор за избегле грчке партизане. Кад је дошао

онај Информбиро, дошло је до сукоба између самих тих грчких комуниста, па су многи отишли у источни блок, у Мађарску и Чехословачку. Иначе, цео један велики атар био је ограђен бодљикавом жицом и када сам ја тамо стигао, то је већ била велика економија, имали су пуно крава и млекару. Тамо сам стигао ноћу, а већ сутрадан сам схватио да је то била економија УДБЕ за Србију и да је после одласка грчких партизана то опустело место насељавано људима, углавном судбине сличне мојој. Било је ту доста тзв. „кулака“ из разних крајева Србије. Одмах сам добио посао нормирца у машинској радионици. После пет – шест месеци директор ми понуди да преузем руковођење млекарском. При доласку добио сам за стан целу једну кућу, али потпуно празну, све је то опљачкано приликом протеривања Немаца. Доведем ту и Павлину па полако набављај ствари за кућу. Тамо није било уобичајено питање откуд ти овде; мене су, пошто сам био једини Пироћанац, једноставно звали „Бугарин“.

Врана врани не вадити очи

Пошто је некако све, како-тако, ушло у какву-такву нормалу, решим да се жалим на неправду, те се у лето 1952. године обратим кабинету Александра Ранковића. Жалбу ми је писао Андрија Поповић, адвокат у Београду. Кад сам га запитао колико кошта, рекао ми је: „Младићу не треба ништа, јер ти си већ платио и превише“. Прође неко време, позове ме управник економије Живојин Пејушковић и каже да је јављено да идеш у Београд у улицу Народног фронта, не сећам се броја, и да се јавим Јовану Аћимовићу. Кад сам отишао тамо, видим да је то УДБА, чини ми се за Србију, а да је Аћимовић по чину мајор. Понадам се да ће се мој случај отворити. Уместо тога, мајор Аћимовић ми саветује, боље рећи наређује, да одустанем од било каквог захтева и писања жалби. Како нисам пристао рече ми да ће они у том

случају покренути некакву поновну истрагу против мене. А када ја рекох да немају за шта да ме терете, он додаде: „За доказе ћемо се ми побринути“. Ја и даље не попуштам, а он онда позва обезбеђење, те ме затворише у неки празан магацин, где се биле кофе, метле и лопате. После шест дана ме пусте.

Руководиоци економије су били веома задовољни мојим радом и руковођењем млекаре и желели су да тамо останем и за стално. Сада мислим да сам грдно погрешио што их нисам послушао. Нешто нас је вукло, Павлину и мене, у наш Петровац. Сваки годишњи одмор смо проводили у нашем селу. Ја сам помагао оцу у свим сеоским радовима као да нисам са дрвеним ногама. Био сам млад, јак, па сам све то некако носио, људи просто нису веровали да ја то могу. Чак сам знао и поново коло да поведем, да заиграм скоро као некад. После три и по године добијем право да се коначно можемо вратити у родни крај. Из Маглића смо лепо испраћени, добио сам захвалницу и плус две плате и без накнаде све кућевне ствари. Закупио сам цео вагон до железничке станице Суково. Нисам дуго могао да нађем посао. Они моји непријатељи су ми и то све даље кварили, па сам се посветио пољопривреди, садио сам дуван. Морао сам многе радове да обављам вукући се на стражњици и на рукама. Није било лако али кад човеку дође потомство један син Бранко, па други син Ђорђе, добије се нека воља за рад па ми и није било тако тешко.

Коначно рехабилитација

Овде ћемо да прекинемо са директним казивањима из Ранкове свеске, јер све муке и проблеми које је касније имао са прогонитељима су „лук и вода“ према оном што је дотле доживљавао. („После земљотреса долази до слегања терена“, каже Ранко). Листајући даље Ранков својеручни животопис можемо укратко да препричамо шта је даље

било од тада па до данас, у јесен 2011. године, када ово бележимо: напoкoн је добиo пoсao кao чувар у дрвнoм кoмбинату „Стара планина“, али чим се промениo директoр, добиo је oтказ. После пар месеци приме га у задругу да ради кao благајник. Ту је увидео кao неки људи хоће да мућкају, па и њега у то да увуку, те он то место сам напусти. Успе да се запосли у кoмбинату „Тигар“ кao физички радник, касније се пребаци у администрацију. Ови из села, бивши Ранкови прогонитељи, били су незадовољни што је Ранко напредовао у служби, па су били толико упорно нападни и досадни да је секретар фабричког комитета морао једног од њих – Јована Панајотовића да избаци из канцеларије. Ранко је сваки дан путовао из села у Пирот на посао бициклом. Кад је блато или снег, онда Павлина упрегне коња у чезе, па до асфалтног пута. Он у Пирот даље бициклом, она натраг на кућне послове. У одређено време, поподне га поново сачекује.

Година по година, синови завршише школе, оженише се, добише децу, скућише се у Пироту. Данас је Ранко у пензији живи у селу са својом Павлином за коју каже: „Да сам је тражио кроз цели свет бољу не бих нашао, она ми је што се каже, десна рука, нарочито сада када ме потколенице полако издају, жуље ме и рањаве протезе. Али не чуди ме, шта сам све пропатио, а и године су, осамдесет и прва ми је, дошло је, кao то веле стручњаци, до замора материјала.“

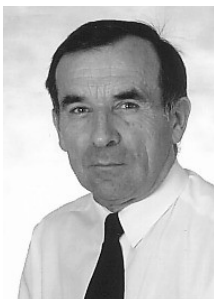
Завршавајући тужну причу Ранко каже да запишемо и ово: „Никада нисам помишљао ни на какву освету према мојим прогонитељима, нити бих се радовао некој њиховој несрећи, поготово њиховим потомцима. Нека Бог и време суде сваком према заслуги“.

И време је пресудило: од првог покушаја исправљања неправде - 1952. па до последњег - 2007. требало је да прође 55 година. Обраћао се Ранко Савезном извршном већу 1959. да би тек на ургентан допис добио одговор после две

године, и то негативан. Онда, поново узалуд, Скупштини СФРЈ 1992. Па Влади Републике Србије 2003. У наредне две године још неколико дописа – захтева разним органима државе Србије. Све узалуд, обе државе, она југословенска и ова српска, остале су глуве. Тек после више од пола века, 14.12.2007. године Окружни суд у Пироту донео је Решење да је Ранко Јоцић из села Петровац рехабилитован. Јер, све је било неправда.

Остаје да се запитамо: зашто у овој земљи људи толико много троше живот на бездушност.

Ранко Јоцић је умро 6. априла 2014. године.

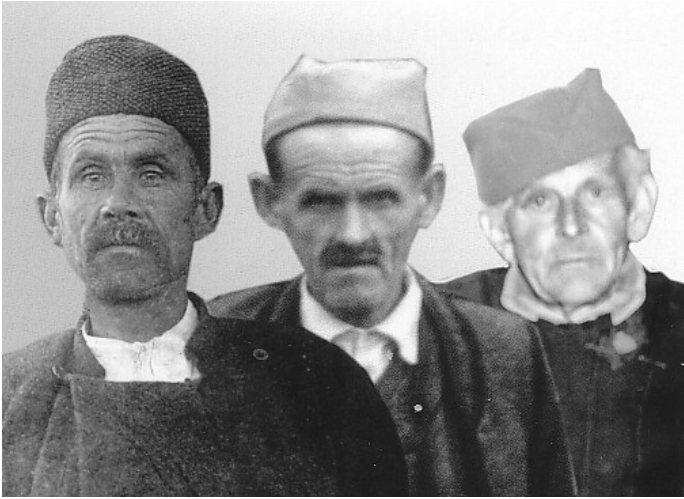

НЕПРАВДА ТЕЧЕ

(Сећања и размишљања Јована Даниловића
из Босуте записана 1997. године)

Домаћинство мог покојног деде Радована Даниловића основано је 1931. године, деобом браће: Милића, Радована и Радојице. Пре деобе сви они су живели у заједници, а по речима мог деде, за њих је била светиња да се мора поштено радити и да се само поштењем може срећно живети и стварати. Као права браћа, моји дедови су и ту врлину, поштење, поделили, створили своја домаћинства и у младим годинама постали прави домаћини својих појединачних сеоских домаћинстава. Потврда томе је и чињеница да су они за непуних десет година створили јако домаћинство, појединачно сва тројица, а та домаћинства су била равна онима која се никада нису делила.

Ова прича о деоби мојих предака има и, ево, ваљаних доказа. Мој деда и моја баба су од 1931. до 1938. године саградили кућу над подрумом, величине 8 са 9 метара; магазу 8 са 8 метара, такође над подрумом; помоћну зграду 4 са 7 метара; пушницу за сушење шљива (са 24 лесе) и продуженим делом сушнице, који је коришћен за допремање свежих шљива и лагеровање сушених. Када би шљиве биле прерађене, тај продужени део пушнице, коришћен је за смештај крава. У то време градње и успона дединог домаћинства, саградили су и вајат који је и данас украс стричевог дворишта. Саградише потом шталу за овце и хлебну фуруну.

Браћа Даниловићи: Милић, Радован и Радојица

Из података се види да је сваке године грађена по једна зграда. Што се тиче земље, у то време њихов посед је био исте величине као и много година касније, 1953. године када је спроведена аграрна реформа.

Тада у то време градитељства и развоја дединог домаћинства, од 1931. до 1938. године, држава се није плашила имућних, већ сиромашних сељака.

Моји су тада имали три хектара земље под воћњаком. У време бербе шљива, казивао ми је деда, никада нису били у неизвесности шта са шљивама. Увек се знало: најквалитетније шљиве се обавезно суше, а оне нешто лошије купљене су у кацу за ракију. Сушене шљиве и ракију су увек продавали и то им је био основни приход за живот. У то време у њиховом домаћинству живело је њих осморо: дедина мајка Иконија, троје малолетне деце, деда и баба, у пуној снази живота и једини способни за рад. За суву шљиву тражио се квалитет, а сељак није требао да брине. Његово је било да понуди квалитетну робу. У то

време у Аранђеловцу су били откупљивачи Илија Михаиловић и Светозар Лазаревић.

Деда је причао о тој пословности трговаца: када се појавиш са шљивом испред магацина, он погледа робу и уз то каже да он толико може да плати шљиву, а ако неко може да плати више да њему продамо, а ако не, онда ће он откупити.

Зар то није била пословност у то време које нама сада недостаје након 70 година? А нама су у такозваној новој Југославији причали да у прошлој, трулој Краљевини сељак није могао да продаје своје производе по одговарајућој цени, него да је то држава узимала по некој багателној цени.

Па, ако је то тако било како је тадашњи сељак могао да опстане и да изграђује, а доказ да се градило је то да имамо и данас добростојећа домаћинства која су саграђена у Краљевини Југославији, када нису ни помишљали да ће доћи Титов режим и да ће они што су имућни, доживљавати оно што су доживљавали само зато што су имали оно што су радом створили.

Као што је познато да човека кроз живот не прати само добро, већ и зло, тако да и мог деду и бабу затиче несрећа – умире им син Драгољуб. Потом долази и срећа. Жени се син Обрад са Десанком, ћерком Мијаила и Смиљане из суседне фамилије Јовичића. Било је то 1939. године. Обрад и Десанка су моји родитељи. Радост је трајала кратко. Већ 1940. године, на Божић, умире им кћерка Иванка, а трећи дан Божића, исте године, умире и дедина мајка Иконија.

Ратне године

Те године су биле на видику скорашњег рата. Деду Радована позивају на војну вежбу. Одредиште Горњи Милановац, Чачак и још нека места. Рат затиче деду у Македонији. Одатле се враћа кући, јер је његова јединица

била расформирана. По доласку кући упућују га на принудни рад у Борски рудник. По повратку кући из Борског рудника ондашња власт деду распоређује на друге послове, тако да је, по његовом казивању ретко кад био у селу. Но, такво је ратно време, важно је да је деда преживео рат.

Деда Радован и баба Зорка

У јесен 1944. године мобилисан је мој отац Обрад. По сећању и причи мајке, деде, бабе и мог стрица, али и по причама многих других, мобилизација мог оца Обрада и још неких младића обављена је на преварантски начин. Позвани су, наводно, да као омладински представници

нашег села оду у Љиг и са омладинцима још неких села приреде дочек крајишкој војсци, која од правца Ваљева на пропутовању према Београду, пролази кроз Љиг. Речено им је да ће се после свечаног дочека вратити својим кућама. Од обећаног повратка није било ништа. Напротив, ту почиње исписивање једног трагичног краја, једне младости у цвету, још голобрадог младића Обрада, невештог пушци. У Љиг „на дочек“ нису отишли они младићи из села, који су унапред обавештени шта је циљ тобожњег дочека Крајишника. Намера је била да се голобради младићи, још увек несвесни, одведу на Сремски фронт. Кроз село се пронео глас да ће и босутски младићи са Крајишницима на путу за Београд да прођу кроз Аранђеловац. Моја покојна баба је, као и свака мајка, желела да види свог сина, да се поздрави са њим да му подари топле вунене чарапе за хладну зиму. Било им је јасно да Обрад иде на дуг пут, а са зебњом у срцу, баба је дошла у Аранђеловац. Војска је наишла, али мајка није могла да се поздрави са сином Обрадом и да му пакет који је носила скоро 20 километара преко Букуље. Зауостављање и поздрављање нису дозвољени. Спроводници су се са њима понашали тако, као да су они били нека заробљена непријатељска војска, нису им дали да застају поред грађана који су изашли на улицу да их поздраве. Спроводници су колону опомињали на песму. То је, по казивању моје бабе Зорке, последњи поздрав (у пролазу) уплаканих очију мајке и сина. Бол у срцу, грч и туга на лицу. У погледу је била изражена сумња мајке и сина да се можда више никада неће видети.

Та сумња се, нажалост, и обистинила. Колико ли је само српских мајки, на сличан начин као моја баба, испраћало своје синове јединце на Сремски фронт, дечаке који су до тада чували своја стада, маштали о љубави и девојкама, а о рату о борбеним вештинама нису имали никаква сазнања.

Одлазак мог оца, на пут без повратка, често ми је као детету, а касније и као дечаку, у дугим зимским ноћима описивала моја покојна баба. Отишао је једног октобарског дана 1944. године 21-годишњи младић Обрад, који је већ имао мене – сина Јована, још бебу у колевци, да положи живот у гудурама Босне.

Отац Обрад и мајка Десанка

О одласку мог покојног оца на Сремски фронт причала ми је моја мајка Десанка, а о њему и данас често причамо, јер се из њеног сећања не избриса сећање на велику несрећу. Тог кобног јутра, отишла је, каже, на бербу кукуруза код ујака Радована Јовичића, а Обрад остаде на степеништу испред куће, обува се да крене у Љиг. Мислили смо вратиће се он до вечери. Увече смо га чекали до касно у ноћ, а њега нема. Помишљали смо на многе непријатности, али мобилизација нам није ни на памет пала.

Обрада ни сутрадан није било, а по селу се наговештавала истина да се он неће ни вратити. Тако и би. Отишао је од куће као да је истерао стоку на пашу, не сумњајући, ни он, ни ми да одлази у рат, сећа се тих дана моја мајка. Изашао је на капију, немислећи да је никада више неће отворити, да по дворишту никада неће корачати и своју кућу и најмилије никада неће видети. Одлази без поздрава са мајком, оцем, сестром, братом, супругом и са мном, сином јединцем од годину и по дана. Можда ме тог јутра није ни видео у колевци, у журби, надајући се да ће ме видети увече, када се врати. Отац је отишао на пут без повратка и никакву поруку, што народ каже „аманет“ ми није оставио, да кад одрастем да је то порука сећања на њега.

Остадох без оца

Српски народ кроз векове се борио да има слободу, да има своју државу, само они који су бранили ту слободу, нису одводили браниоце од својих кућа, а да им не кажу зашто су позвани и да се на овакав начин одводи човек на превару да би ослобађао отаџбину од окупатора. Али зато не треба да се питамо зашто је та држава доживела то што је доживела. Често се питам да ли се игде тако позива човек, на превару, неспреман и необучен, да учествује у ослобођењу земље од окупатора. Такав је био одлазак од куће мог покојног оца, тог октобарског дана 1944. године. Љиг, Аранђеловац, Младеновац, Авала (неколико дана припрема) и одлазак у Срем. По казивању преживелих бораца и ратних другова мог оца, у Срему их је чекала борба и сурова зима. Мој отац учествује у многим борбама, затим бива тешко рањен у ногу, проводи извесно време у болници, потом се враћа у јединицу. Преко Шапца и Лознице његова јединица одлази на задатак у Босну. Учествовао је у борбама, а једна од већих борби водила се

за ослобођење Брчког. У уличној борби за ослобођење тог града 7. априла 1945. године гине и мој отац Обрад Даниловић.

Дани су пролазили, недеље, месеци, а мој отац се није јављао. У нашој породици је настала туга и брига за Обрадов живот. Мој деда са својим шураком Радивојем Јовичићем, одлази да тражи свог сина. Најпре одлази у Крагујевац, где их обавештавају да је његова јединица у Босни. Враћају се кући. Стављају хлеб у торбе, па правац Босна, пешке. Када су стигли у Босну и нашли јединицу, у њој није било мог оца. Од старешине те јединице сазнају да се Обрад „изгубио у борби“. Враћају се кући са тужном вешћу, са слутњом и неизвесношћу да он није ни жив. Роје им се црне мисли по глави да га негде кљуцају птице и развлаче животиње. У кући нема мира. Истина се мора сазнати, па ма колико она горка била. Куда кренути? Поново у Босну.

Налазе исту јединицу и добијају исти одговор – изгубио се. Да у несрећи увек има и трачак среће, потврдио је један човек који је пришао и рекао да је он војник те јединице и да зна да је Обрад погинуо у уличној борби. Војник који им је рекао најтужнију истину се звао, такође, Обрад и родом је из Уба. Он им је показао заједничку гробницу где је сахрањено више војника. Тачно им је рекао место где су посмртни остаци покојног Обрада. Деда је са шураком Радивојем, истог дана извадио мог покојног оца из заједничке гробнице и сахранио га посебно. Мој отац је у заједничкој гробници сахрањен без сандука, а на лицу му је стајала сељачка цока у којој је отишао од куће. У цепу је било писмо које је написао нама, али које није стигао да пошаље. Уз писмо је стајао новчаник. По томе је деда и препознао свог сина. Све се то догађало око Тројица, када је било забрањено, због велике врућине, превозење лешева. Често сам се питао како је деди било када је у једном дану свог сина, који је три месеца био по земљом без сандука, из

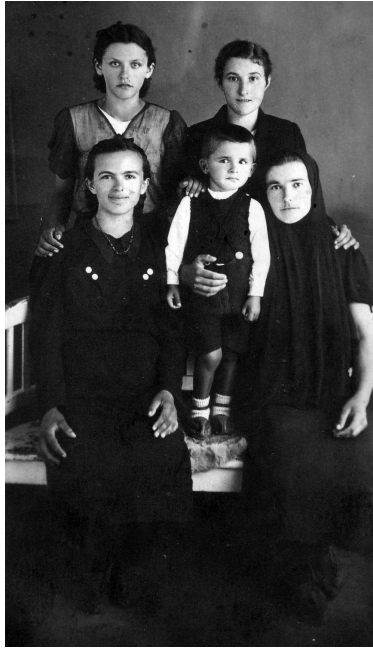
једне сахрањивао у другу гробницу. Како је то тежак и болан приказ био. Када је стигло одобрење да се посмртни остаци могу преносити, деда је са својим шураком Радивојем поново отишао у Босну. Мој покојни отац је донет на други дан Светог Луке, када је наша крсна слава. Сахрањен је на наше сеоско гробље.

Споменик Обраду Даниловићу

Деда кулак

О многим непријатностима кроз које су њих двојица пролазили, причао ми је деда Радован. Мог деду су називали четником, јер је носио браду за покојним сином. У самом Брчком, око проналажења и транспорта посмртних остатака мог покојног оца, много им је помогла породица Бојанић. Ови људи су били предусретљиви, тако да су им и конак давали, а често су одлазили на гробове погинулих војника, где су им палили свеће и носили цвеће. Тим људима сам вечно захвалан. Касније сам имао жељу да их упознам и посетим, али ми је деда Радован рекао да су они још тада били у поодмаклим годинама, а деце нису имали.

*Јован (3 године) са мајком и теткама
у време жалости за Обрадом*

Велику захвалност дугујем и војнику Обраду уз чију помоћ смо сазнали где почива тело мог покојног оца, поменутој породици Бојанић, свима онима који су нам олакшали муке у трагању за покојним оцем.

Туга се уселила у наш дом и наша срца. Отишао је на пут без повратка, у цвету младости, син, брат, супруг, отац. Све ово, о мом оцу и његовој трагичној смрти су сећања и казивања мојих најближих, али мени је целог живота било жао што сам тако мали остао сироче и што нисам ни очев лик запамтио.

Но, то је био рат. Многе је породице слична несрећа задесила. Живот је неумитан. Морало се даље, морало се живети. Дошао је и крај рата, али не и крај мука за мог деду (главу породице) и све нас у нашој кући.

У новој Југославији су нас у школи учили да стара није ваљала, а наша породица је у новој била захваћена разним недаћама. У тој Титовој, новој земљи, земљи комуниста и пролетера, деда Радован Даниловић сматран је за имућног човека у нашем селу. Добио је ново име – „Кулак“.

Изгледа да нова комунистичка власт није волела вредног и радног сељака. Ваљда су ови људи у новој Брозовој творевини требали да буду пука сиротиња да би се њима лакше манипулисало. Тај нови надимак понајмање је могао да се односи на деду Радована. Деда је у то време имао једанаест хектара и четрдесет ари брдско – планинског земљишта.

Деда и остали укућани морали су да раде дан и ноћ, да би на поштен начин могли да се прехране и да би помогли увек и сиротињи. Настало је време обнове земље. Сав терет пао је на народ, који ће по комунистичким аршинима, морати да даје много више од оних који су имали много више од њега. Имућнији су били и зато што им нико у рату није погинуо, а имали су тада, а и у време обнове земље своје штићенике. То су били профитери.

До последњег зрна

У то време зле власти почињу моја памћења. Сећам се да нам је било нарезано више жита него што смо тог лета имали у магази. Мене, малог дечака, спустили су у пресек да са метлом почистим свако зрно како би се намирио „кантар“ држави. У дубоком сећању ми је остао и дедин плач. До тада сам мислио да само деца плачу, а да остали и немају сузе.

– Радоване, зашто плачеш? – пита баба Зорка. Деди глас подрхтава, а одговор тврд и опор:

– Видиш да нам узеше сво жито? Са чим да исхраним овај народ у кући, који ће да скапа од глади? – каже кроз сузе деда. Баба Зорка теши деду и говори му:

– Радоване, немој се секирати – власт је то, нека терају оно што су наумили. Питаћемо моју браћу (Радовина, Радојка и Радивоја Јовичића) да нам позајме, док не стигне ново жито.

Тако је и било. Нешто су позајмили од њих, а нешто докупили од оних који су имали за продају. Понестало је и пара. Зато нисмо могли ни да чекамо да ново жито сазри, већ онако чим заруди, ужање се две, три крстине, распростре се по земљи да се осуши, затим се повеже у снопове и тера на вршај. Вршај тог, полузрелог жита, вршио се на једном месту у селу, где су сви врли жито за „дорану“. То жито је код куће, у дворишту, на поњавама у танким слојевима сушено. Када је пшеница била сува, млели смо је на воденици поточари у нашем селу.

Сећам се добро када су једном дошли да додатно покупе жито, пошто је онај редовни намет био измирен. Од стране власти, за то додатно одузимање су били одређени Боривоје Глишић и бабин рођени брат Радивоје Јовичић. Њих двојица су били у пратњи наоружаног човека који је у наше село дошао са Рудника. Колико је тадашња власт била без морала потврђује и то што је одредила рођеног брата да

одузима сестри жито и то у пратњи наоружаног човека. Циљ им је био да се фамилије, блиски рођаци, на овај начин заваде. Међутим, то им није успело. То нарезано жито деда је морао да одвезе на одређено место. Док су утоварали џакове деди су низ образе текли потоци суза. Наоружани пратилац га упита:

– Чича, зашто плачеш?

Деда му одговори:

– Видите ли колико нас је у кући, па чиме да се исхранимо и преживимо?

Дошљак за тренутак ућута, па рече:

– Чича, ја за ово нисам крив. Ја на Руднику нисам ни знао да ти постојиш, већ ваши људи из Месног одбора. Они су то одредили, а ја овде само присуствујем одузимању.

Затим је Боривоје Глишић погледао деду и сажалио се на његове речи и рекао му:

– Рако немој више износити те џакове.

Тако, захваљујући Боривоју, нама је остало нешто жита и нисмо морали одмах да купујемо. Иначе, Боривоје Глишић је у селу важио за виђенијег и цењеног сељака, а потврда томе је то што је на свој ризик овако и поступио.

Док је грађен Задружни дом у нашем селу, дошли су активисти, у акцију, у наш забран да секу грађу за кров. Они су то тако радили, да им је циљ био да направе више штете него вајде. То су радили тако што су стабла одређена за сечу, за потребе дома нагонили да падају на друга стабла, па су после и њих секли. Све оно што није било добро за кров они су одузимали за огревно дрво.

У томе су предњачили браћа Радојко и Радован Ђорђевић. У нашем селу има још живих људи који могу да потврде све ове наводе. Мој деда морао је огревног дрвета дати колико год је нарезивано, а нарезивано је много. Каква је то застрашујућа власт била, знало се када предвече пси залају да то долазе активисти са наредбодавним позивом на коме је било исписано шта се

тражи, а потпис је био од неког из Месног одбора, а махом од председника, подвучен са три линије црвеном оловком. То је била потврда да се намет мора дати без одлагања. Када би сељани добили овај „црвени“ позив, сматрало се да ни Господ Бог не може да помогне.

Отимали и дрва

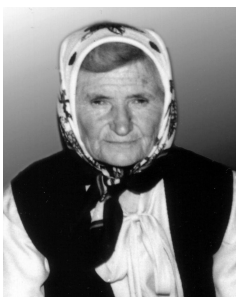
Сећам се, једном, кад нам је било наређено да се мора одсећи, исцепати, отерати и упаковати 20 кубних метара дрва из нашег забрана. Памтим то и по томе што до тада нисам видео толико људи који секу толика дрва из нашег забрана. То је била моба за сечу разрезаног огревног дрвета. Сећам се да ме је деда водио са њим када је превозио дрва до одредишта. Ја сам стајао испред волова, да они не би кренули док деда пакује дрва, терали на одређено место звано „лука“, на коме је тада било фудбалско игралиште.

Стриц Душан

Док смо ми ту били, сеоски залудници из Месног одбора, уместо да нам помогну су играли фудбал и плашили волове, а та дрва су спремана за њих. А знали су шта нас је све погодило: да је дедин син, односно мој отац погинуо, да би они и њима слични боље живели. Стрица Душана увек су негде терали. Та предаја дрва и понашање оних на ливади, дубоко су ми урезани у сећање. Ја, мали, као мачка испред волова, деда пакује дрва, а омладинци лупају лоптом и плаше волове, а понеки цинично и повремено контролише да ли деда то добро пакује. Онако мали размишљао сам да би, можда, неко од њих и помогао, али није смео, јер је деда проглашен за „кулака“, а њима се не помаже, јер би се за

помоћ сносиле последице. Често сам размишљао о тим временима, тим људима, нашим патњама и мукама, свих нас, а посебно патњама мог деде. Имам такав утисак да му је нарезивано када коме падне на памет, па чак да је то радио и онај високи пандур, који је тада постојао у Месном одбору. А када је реч о огревним дрвима, нарезивали су и узимали и неки који и данас живе у нашем селу.

*Стрина
Радослава*

Негде, 1950. године, деда је одређен да колима и воловима на планини Гоч извлачи дрва за потребе државе. Како нам је у то време један од волова оболео и после краћег времена отеран на принудно клање, деда се није могао одазвати том позиву, из оправданих разлога, јер није имао другог вола. Докази за недолазак су били на његовој страни, али деду је ипак казнио Месни одбор са 3.500 ондашњих динара. Када смо принудно заклали вола, у штали нам је остао само један во и једна крава. Сувишно је и наглашавати шта за сељака значи када остане без запреге са којом се у то време обрађивао посад. Наше домаћинство је било максимално исцрпљено од стране власти, па о куповини другог вола нисмо могли ни да размишљамо. А кућа пуна народа: деда Радован, баба Зорка, стриц Душан, стрина Радослава, Тетка Љубинка (касније удата у Лопатањ код Осечине у фамилију Марковић).

Накарадно узимали, накарадно враћали

Долази 1953. година, када нам је Законом о аграрној реформи одузета земља. То зло тадашње власти, истеравање сељака са вековима стицане земље у мноме је погодило многа српска домаћинства, па и наше. Настала је

велика неизвесnost, narod je izgubio poverenje u vlast i drzavu, a ta naneta nepravda tesko se zaboravlja i prenosi se sa kolena na koleno. Teme je i drzava mnogo izgubila. Mislím da su srešni oni narodi, koji ímaju poverenja u vladajuši poradak svojih drzava, a srešni su i ti sistemi koji su uspeli da svojim odnosom prema narodu steknu njegovo poverenje.

Тетка Љубинка са синовима Миланом и Зораном

То отимање земље сељак никада не може да заборави, а поготово моја породица којој земља по новом закону из 1991. године није враћена. Деценијама чекамо када ће доћи нови људи на власт, који ће сагледати ту учињену неправду и вратити нам нашу земљу. Наша очевина и дедовина, коју су тада прогласили као вишак није враћена, али ми још увек имамо наде да ће то једног дана бити учињено. Онда када у овој земљи буде јака правна држава којој ће бити важан и сељак и која ће настојати да све неправде комунистичког система исправи.

Када сам први пут чуо да ће земља бити враћена својим власницима и њиховим наследницима, мојој радости није било краја, али та радост је била кратка, јер од повраћаја наше земље ништа није било. Још у расправи о том Закону о враћању земље изречено је за ухо много примамљивих речи о великој неправди учињеној сељацима у одузимању земље. Чуло се то и на најодговорнијим местима у Републици Србији. Охрабрујуће изјаве давали су и поједини високи функционери, посебно они из области

аграра. Неки су поручивали да сељаци буду стрпљиви, да чекају усвајање Закона о враћању земље, да не улазе у своје некадашње поседе, јер су знали какав ће бити исход тог Закона.

Но, да се у својим сећањима вратим у далеку прошлост када је ондашња власт, пошто-пото, хтела да осиромаше сељака и село. Спроводило се титоистичко и комунистичко обећање да у новој Земљи неће бити богатих и да ће сви подједнако живети. Многи предратни нерадници и бадавације, постали су у новом комунистичком поретку важни сеоски људи, који су многим породицама (где се радило и дан и ноћ), кроз разне нарезе и прирезе отимали и задњи залогај хране. Да би, ваљда, удовољили тим својим пролетерима, власт је одлучила да сељак не сме и не може да има више од десет хектара земље, било да је она у брдском, било да је у равничарском подручју.

Та несрећа наметнута 1953. године задесила је и мог деду и нашу породицу. Одузета нам је најбоља парцела, величине један хектар и 45 ари. Деда је хтео да овде сагради кућу стрицу (који је већ имао двоје деце), или мени и мојој мајци. Њива је била издашна, поред реке, родна и плодна. Са ње, под било којим усевом, обезбедили би годишње потребе хране за исхрану наше четворочлане породице. Са одузимањем ове парцеле, настале су и наше муке са житом. Већ 1955. године морали смо да купимо од Обрада Петровића, сеоског воденичара 360 килограма жита, а куповали смо и на аранђеловачкој пијаци. Куповина је била редовна, све док нису почели да се сеју амерички хибриди кукуруза и италијанске сорте пшенице. На другој страни, прве године по одузимању наше парцеле, ми смо је узимали под закуп и косили сено. Идуће и наредних година, никада више нисмо били у прилици да ту нашу парцелу узмемо под кирију. Увек су је узимали они који су очекивали да ће она бити плодна као онда када је била дедина. И увек су се преварили. Закупци су се сваке године

смењивали. Деда је њиву увек орао зими, а не уочи сетве, а они су то радили по своме, па су добри приноси изостали.

После нашег протеривања, први је у ту парцелу ушао Љубомир Новаковић. Касније је он, као први комуниста у селу, омогућио другима да је користе. Из те одузете парцеле, било је то 1954. године, истерани смо насилно. Ја сам тада имао 11 година. Из ње нас је истерао, на први дан Ускрса, Драгослав Лазић. Тог васкршњег дана отишао сам са мајком, да напасемо овце. Леп дан, велики празник, а ми срећни што смо на својој земљи. Наша кратка радост је покварена.

Иде Драгослав да пита моју мајку:

– Зашто чуваш овце на тој ливади?

Мајка каже:

– А зашто не?

Драгослав вели како то више није наше и да одмах истерамо овце из ливаде.

А мајка ће:

– Драгославе, ако ова њива није наша, сигурно није ни твоја!

Он каже да се он прихватио да надгледа и чува одузете парцеле. Моја мајка није прихватила његов наређење, а он је почео да јури наше овце и да прети милицијом. Мајка је овце вратила у ливаду, а он је и даље претио милицијом.

Најтужнији Васкрс

Већ сам тада осетио недостатак и заштиту оца, а шта ако сада останем и без мајке? Мој страх је био оправдан, јер у оно време, ми деца, када би чули да милиција пролази кроз село усађивао нам се страх у костима, а шапатам смо се распитивали шта се догодило, кога су саслушавали, да ли су некога одвели у затвор?

Мајка пита Драгослава:

– Ти бар знаш наше стање. Био си са покојним Обрадом на фронту. Знаш и где је настрадао. Како би то било да си ти настрадао па да ми дођемо да јуримо твоју жену Олгу и кћерку Милицу са нашег имања? Ово испада, како се ти понашаш, да од нас чуваш нашу имовину! Како те није срамота и ако за Бога знаш греота је да ми ово дете престрављујеш!

Он само ћути и јури овце, мајка не да, а ја сам већ огласио дреку. Он је био упоран, а мајка још упорнија. На крају је одустао и отишао нашој кући по деду. Када је деда дошао он нас је позвао да потерамо овце кући. Док нас је позивао глас му је био дрхтав, као никада до тада. Деда ми је причао да он све до тог Ускршњег дана није веровао да ће закон о изјуривању са свог вековног поседа бити и спроведен у дело, није веровао и поред доживљених тортура комунистичког режима. Његова туга је била утолико већа, ваљда и зато што је то био Драгослав Лазић, а његов отац и мој деда Радован су браћа од тетке, од две сестре деца.

Међутим, Драгослав се бавио пословима којима се ретко ко бавио у нашем селу. Био је и остао покоран слуга комунистичке власти. Такви су људи губили свако достојанство и обзир, што потврђује и наш случај. Колико је Драгослав имао образа и човечности да оде деди на капију и каже му зашто је дошао?!

Тај Васкрс је за нас био најтужнији у години, а за Драгослава одскачна даска у напредовању. Запослио се у сеоској задрузи као магационер. Одатле одлази у Аранђеловац, у Предузеће „Савез“, које је касније спајањем са другим предузећем, добило назив „Колектив“. Увек је радио на магационерским и трговачким пословима. Зајмио се и променио је две куће, а кћерки је купио локал. Ишколовао је кћерку која је радила у златарској радњи, а мене је истерао са моје дедовине, да нисам могао ни чобанин бити.

Када смо остали без те најбоље парцеле, дошло је до смањења стоке у нашем домаћинству. Тада је деда био принуђен да од Драгутина Радовановића купи једну њиву од 36 ари, да би колико толико надокнадио одузету земљу. Ту њиву платио је 210 хиљада динара. Како нисмо имали готовог новца, продавали смо и оно што нам је било преко потребно. Продали смо бољу краву, неколико оваца и ракију. Ово није било довољно. Од нашег капитала обезбедили смо половину потребног новца. Рок за исплату био је кратак, па је деда морао да позајми остало. Зајмио је од Живка Станисављевића из Горње Шаторње, теткиног свекра и од Миодрага Николића из Јеловика. Како нам је земља већ била одузета као тобожњи вишак, купљену парцелу нисмо могли да преведемо на нас, док нисмо пошумили толику парцелу наше земље.

Камо среће да је деда пре аграрне реформе пошумио део наше земље, онда нам не би узели, ваљда, најбољу парцелу. Када је пошумљавање завршено, деда је тада превео новокупљену парцелу. Дедо је затим пашњаке претворио у оранице. Како су оне биле лошег квалитета, тиме ништа нисмо добили. Да је то тако, свако би се могао и данас уверити, јер су те парцеле у стричевом поседу.

Крава сиротица

Продајом краве за куповину земље, остали смо само са једном кравом, а нас је било осморо у кући. О кајмаку нисмо могли ни да размишљамо. То је била права посланица када би се нашла на трпези за неки велики празник. Крава је била обична „буша“, сиве длаке, као теле лоше одгајена. По казивању моје бабе, мајку наше „буше“ су заклали за неку јединицу крајишке војске која је наишла преко нашег села. Тада су нам узели и једну јуницу и обе су заклане у фамилији Мирковић у Јеловику. Тако је наша

крава, због рата, остала без мајке. Но, војска се морала хранити и земља бранити.

Та наша кравица била је наш основни извор хране. Познато је да је то најлошија раса крава и да даје мало млека, те се може замислити каква је наша исхрана била у то време. За то смо ми били најмање криви.

Године 1956. деда је продао волове и купио две краве. Имале су двоструку намену: да обрађују посед и да нас хране. Међутим, како су наше парцеле биле удаљене и по неколико километара од куће, а оне ближе су се због брдовитости, тешко орале, па од крава није било користи како смо се надали. Одузимањем земље сељацима у домаћинствима која су имала више од 10 хектара, створио се страх и неповерење и стална зебња шта ће уопште бити са селом и његовим житељима, без обзира на величину поседа. Они са мало земље, говорили су како ће њихове парцеле бити обједињене у заједничке поседе. А они други (са максимумом), страховали су да им се поседи не преполове. Једном речју, сви су у селима страховали, и сиромашнији и имућнији. Но, ипак више су страховали они са максимумом. Због тога почиње деоба многих домаћинстава на принудни и нежељени начин. Тако се уситњавају парцеле и поседи. Долазило је до несхватљивих апсурда. Одвајао је отац јединца сина од себе, а годинама га је гајио и чекао да би касније преузео домаћинство. До тада у историји, српски сељак тако нешто није никада чинио, јер се сматрало да је од Бога грехота, а од народа срамота, одвајати се од јединог детета. У српском сељаку живела је нада да ће доћи бољи дани, друга власт и људи у њој, а тада је било најбитније сачувати постојећу земљу. Од владајућег режима свакоме је страх у костима. Да ли данас млади могу да поверују да је тако било. Ми старији знамо и сведочимо. Било је!

Године 1959. и наша породица, из ових, и неких других разлога, подељена је. Деда и баба су узели кућу и 25 ари

воћњака. Договор је био да то после њихове смрти остане стрицу, који ће их сахранити и подићи споменик. Надаље, они за свог живота узимају њиву величине хектар и 20 ари, другу њиву око 70 ари и око 60 ари шуме. Све то, опет по договору, после њихове смрти треба да делимо стриц и ја. Величина мога поседа, који ми је припао деобом, била је мања од 4 хектара. Од тога већи део није се могао користити као обрадиво земљиште, јер је било неплодно. Користили смо га као пашњак за овце. Та земља је и данас иста. Такав је и стричев део. Од зграда, на деоби, мени је припала помоћна зграда и пушница за суве шљиве. Плац на коме су се налазиле те зграде припао је стрицу. Моја мајка и ја, тада сам имао 16 година, нисмо имали баш никаквог капитала. На деоби нам је припала једна крава и теле, пет оваца, једна крмача са неколико прасади и нешто кокошака. Нисмо имали ни снаге ни новца да наше зграде изместимо са стричеве земље.

Хвала ујаку

Живот и домаћинство смо морали да почињемо и оснивамо из почетка. Имали смо само једну, колико – толико, светлу тачку у решавању наших мука. Наиме, мајчин брат и мој ујак, Веселин Јовичић, одселио се из нашег села још 1955. године у Инђију са својом породицом. Иза њега је остала оронута кућа, са још неколико зграда у још лошијем стању, мало земље изузетно лошег квалитета. Ујак је због свега тога, са својом породицом, отишао „трбухом за крухом“ у плодни Срем. Мајка и ја смо решили да питамо ујака да нам да њихову кућу да ту станујемо док ми сами нешто не саградимо. Он је то без двоумљења прихватио и ми смо се тамо преселили. Велика помоћ у нашој немаштини је било то што нам ујак није наплаћивао кирију и што за то није хтео да чује. Сагледали смо наше рђаво стање и схватили да морамо у тој кући дуго да

живимо. Нас двоје смо одлучили да од ујака купимо кућу, помоћне зграде и нешто кућевног плаца. Размишљали смо да колико купимо од ујака земље, толико продамо од наше и оне зграде добијене на деоби. То су ујак и његови укућани прихватили, чак су нам нудили да и даље станујемо бесплатно, па када се заимамо да нешто на нашем плацу изградимо. Међутим, ми то нисмо прихватили, једино зато што ни ујакова породица, тамо у Срему, није била у завидном положају. Њих петоро: ујак, ујна, баба, двоје малолетне деце (оба синови), продали су у селу нешто земље и у Инђији купили четири јутра земље, а становали под киријом. Радили су туђу земљу под закуп и напола, док се коначно нису скућили. Ујак је увек за моју мајку и мене имао пуно разумевања, зато што је она млада остала без мужа, а ја без оца, па је и даље инсистирао да ми у њиховој кући бесплатно станујемо. На наше инсистирање, прихватили су да ми, ипак, од њих купимо кућу, три зграде, бунар и четрдесетак ари плаца. Договорили смо се да то платимо 300 хиљада динара, што је било испод реалне цене. Рок исплате је био три године. Ту захвалност ујаку и његовима и данас дугујемо. И поред свих повољности те куповине, у то време је за ту своту новца требало продати шест крава, тако да је нама та сума била позамашна. За прву рату, по договору, продали смо стрицу наше зграде добијене деобом, за 95 хиљада динара. За следећу рату новац се мукотрпно скупљао. Тада сам је кренуо у град у „аргаштину“. Радио сам као физички радник са зидарима из нашег села који су у Аранђеловцу градили приватне куће. Послове је погађао Благоје Милинковић, а радили су Томислав Костић, Мирко Толић, Лазо Јаћимовић и други. Осим тога, шездесетих година, Аранђеловац је био у великој приватној изградњи кућа и цигла се секла ручно. На те послове одлазио сам са Радивојем Јовичићем, Драганом и Боривојем из исте фамилије и другим људима из нашег села. На тај посао смо

одлазили пешке, 12 километара преко планине Букуље. Како су то били сезонски, летњи послови, мајка је остајала сама код куће и радила све послове на нашем поседу. Радили смо надницом и сами смо се хранили. Носио сам храну од куће за неколико дана. На посао се одлазило ноћу. Мајка ми је ноћу припремала храну, онолико колико могу да понесем, за наредну недељу. Спремала је сир, сланину, кромпир, пасуљ, хлеб. На крају недеље смо хлеб и куповали, јер је онај наш био бајат. Са торбом пуном хране, мајка ме је увек пратила око три километра од наше куће до места званог „Знакови“. Ту би ми давала торбу и поздрављала ме са:

– Довиђења, срећан ти пут!

Пратим те у помрчину

Увек ме је упозоравала да водим рачуна када се пењем по зградама и да јој обавезно по некоме кога видим из нашег краја, тамо у граду, јавим како сам однео торбу. Када ме је мајка пратила, при поздраву, на лицу под месечином сам јој примећивао тугу и сету. Каснијих година, када смо се мало скућили, и стали на властите ноге, када се видело шта смо створили властитим радом, често смо се сећали тих ноћи и моје „аргаштине“, а мајка ми је приповедала своју тугу:

– Пакујем ти, вели она, торбу и мислим: ако ставим мање бићеш гладан, нећеш имати довољно, а ако је препуним, опет мислим биће ти тешка и како ћеш је на том далеком путу носити. Ноћу прилазим кревету, да те будим, ти спаваш. Жао ми је да те будим, а ако те не пробудим закаснићеш на посао и више те неће примити да са њима радиш. Пратим те у помрчину, у неизвесност, преко Букуље, коју мораш ноћу да пређеш.

Ко овако може да размишља, осим родитеља? Ја сам, на несрећу, имао само једно од њих – мајку, која ми је кроз цео живот била и мајка и отац.

На овом поменутом послу радило се од ране зоре. Радили смо суботом, све док се видело. Затим кући, пешке, преко Букуље. Кући се долазило да се обиђу њиве и да се види шта је урађено, да се пресвуку преобуке и понесе храна за идућу недељу. У понедељак, поново са торбом на леђима, преко Букуље, пут града. Тамо где смо радили, становали смо у много лошим условима. Ти људи којима смо градили куће до тада су и сами били подстанари. На плацевима су правили шупе за прихват грађевинског материјала, а ту је био наш конак. Кревет смо виђали онда када суботом дођемо кућама. Тако сам живео и радио од своје шеснаесте године, од раног пролећа до касне јесени, све док нисам отишао у Армију.

За то време исплатили смо ујаку кућу, купили од мајчиног стрица Радована Јовичића 38 ари земље која се спајала са нашом окућницом и реновирали смо кућу. Оно што је најважније, а то је да ништа нисмо отуђили од добијене дедовине. Довијали смо се на разне начине. Запатили смо нешто више оваца, јер нам је то била најмања инвестиција. Када смо продавали овце, због нешто мало боље цене, терали смо их на пијац у Младеновац. Од нашег села до Младеновца је 45 километара. Када не продаш овце, враћали смо их назад. Пешке на толики пут! Сећам се добро како смо на Велики петак 1962. године, на пијац у Младеновац отерали четири овце и исто толико јагњади. Рачунали смо, јагњад ћемо продати за Васкрс, а овце вратити. Међутим, киша нас је у зору затекла у путу. Када смо стигли на пијац, стоке је било, али не и купаца. Пијац се растурио раније него обично. Ништа нисмо продали. Вратили смо стадо кући, мокри до голе коже, на путу дугом неколико часова. Такав је у то време био мој младићки живот и живот моје напаћене мајке.

Изгубљене године

Док су многи из моје генерације живели у изобиљу, мени је био ускраћен и пристојан живот. Они су се одевали конфекцијским оделима, а ја нисам могао ни штоф да купим да би ми кројач сашио панталоне. Моје одело је било од грубог сукна које је ткала моја мајка. Сако је за мене био недостижан, а комплетно одело само жеља. Сеоски вашар је био место на коме сам могао видети лепо обучене моје вршњаке, другове, комшије. Списак оних који нису живели у оскудици био је велики. Њихова имена и нису битна. Ни тада, ни данас, нисам био љубоморан на њихов живот. Њих није задесила моја несрећа, а моја је жеља да ни једно дете, нигде на свету, не остане прерано без оца. На многе овдашње проводе, баш због одевања, нисам одлазио. Међутим, било је прилика, као што су свадбе, на пример, где сам морао да одем, па сам позајмљивао одело од очевог брата од ујака, Милоја Јовичића. Он је од мене старији шест година, а то одело је носио још од војске. Обућу сам позајмљивао од очевог брата, од стрица Живорада, који је од мене старији петнаест година.

Тако сам уз позајмицу одеће и обуће догурао до 1963. године, када сам купио свој сако и ципеле. У тим младалачким годинама вапио сам за друговима и пријатељима. Међутим, околности у којима сам се нашао, одвојиле су ме од своје генерације. Док су они живели безбрижним животом ране младости, ја сам се „дружио“ са блатом, циглама, малтером, старијим људима, вршњацима мог покојног оца и деде. Тако сам један период свог живота прескочио, или боље речено, тај део живота нисам ни имао. Тако сам, још у раној младости, док су моји вршњаци трчали за крпењачом, примио терет и обавезе одраслих људи. Осећао сам велики недостатак оца.

Власт се у земљи све више учвршћивала, на темељима победе и палих жртава за слободу. Моћници власти и

режима су просто заборавили своје светле жртве, а посебно њихову децу и породице. Као да им је, у тој њиховој осиноности и надобудности, било свеједно да ли ће широм земље многа домаћинства и даље постојати. Нису ни једним гестом показали бригу за децу палих бораца, за њихову тугу, муку, огњиште, згариште, школовање, преживљавање. Да се данашња држава огрешила о децу палих бораца и оне који су за њену слободу дали младе животе, говори податак да сам ја до своје шеснаесте године примао такозвани „инвалидски додатак“ од 175 динара. Илустрације ради, о којој суми новца се ради, навешћу један очигледан пример. Када сам педесетих година ишао у основну школу, ми деца смо у сеоској продавници, на одмору, куповали шећер у коцкама да се мало осладимо. Тамо је радио Радојко Лазић и наплаћивао нам динар за једну коцку шећера. Значи ли то да је живот мог оца вредео држави 175 коцки шећера? Знам да нема новца који би надокнадио нечији живот, али такође знам, да је тадашњој власти било свеједно да ли ће деца палих бораца наставити посао својих очева. Изгледа да их земљорадња и сељак тада нису баш много занимали.

За порез задња пара

На другој страни, градска деца палих бораца су примала помоћ све време школовања, имали су приоритет при запошљавању, а убрзо су решавали и стамбена питања. Ето, тако је испољена још једна неправда између градске и сеоске деце! Зар и њихови очеви нису подарили своје животе за исте идеале – слободу земље? Зашто су онда неправедно и нехумано њихову децу делили? Једнима су дали све, а другима ништа! Мени је било још теже, јер су ми одузели дедовину, а никада нико није дошао да види и увери се у услове у каквим живе деца ратних бораца, погинулих за добробит и напредак земље. Ако нису могли

да нас посете они са савезног и републичког нивоа, могли су, ваљда, они са општинског. Неко би се данас из ове власти упитао, како нисмо знали за тадашња права и што их нисмо тражили. А нас никада нико није са нашим борачким правима тада упознао. Како су тада једна жена и једно дете у забитом селу могли да знају и чују за права из области борачке заштите? Никаквим информацијама нисмо располагали. А и како би, када смо електрично осветљење увели тек 1964. године, а први радио унели у кућу 1971. године. Тај радио нисмо могли да купимо, па нам га је поклонио мој брат од стрица који је крајем 1970. године отишао на рад у Норвешку. Први телевизор смо купили 1976. године. Новине су за нас биле луксуз. Најпре, за њих би морали да идемо пешке девет километара до Белановице, а и паре су се трошиле само на животне ствари. Једино смо на време били обавештавани о пореским задужењима и обавезама према држави. Уколико не бисмо порез благовремено измиривали, долазио је судски извршитељ, а ту су били и додатни трошкови. За порез се увек давала задња пара. Док су оне који су први пут почињали да раде у некој делатности (трговина, угоститељство, услуге), прве године ослобађали пореза, дотле сељак када оснива домаћинство нема ама баш никаквих пореских олакшица. Као да држави није стало до онога ко храни народ!

Јованова и Веркина свадба

Године 1963. некадашњу ујакову, а сада нашу кућу смо реновирали. Зграда је била тотално оронула, чак је претила опасност да се зид са северне стране сруши. Мајстори су кућу увезали челичним конопцима са све четири стране. Пукотине на зидовима смо запушили крпама и папиром. Те 1963. године смо проширили домаћинство за још једног члана – оженио сам се Верком, ћерком Светомира и Радмиле Костић из мог села – Босуте. У марту 1964. године одлазим у ЈНА, а враћам се септембра 1965. године.

Како сам од образовања само имао основно, четвороразредно, а био сам одличан ђак, пред регрутацију сам поднео молбу надлежном органу, да ме регрутује у ауто јединицу. Моја молба је прихваћена. Позвали су ме на специјални преглед на Војномедицинској академији у Београду. На том прегледу сам добио уверење да сам способан за возача.

*Јован са мајком Десанком, супругом Верком и кћеркама
Златицом и Снежаном*

Потом сам исте године, у лето, позван на регрутацију у Аранђеловац. Регрутна комисија, без икаквог прегледа, саопштава ми да сам неспособан, не само за возача, већ и за одлазак у војску. Оглашавају ме привремено неспособним. Касније сам сазнао да је на то моје „онеспособљавање“ утицао шеф Месне канцеларије нашег села – Љубомир Новаковић, који је на моје место упутио сина свог пријатеља. Тек следеће године сам „оспособљен“, али од ауто јединице није било ништа, јер ја нисам био редован регрут. Жеља ми је била да у ауто јединици добијем дозволу возача, која би ми касније служила и у грађанству. Међутим, моја судбина је била у рукама сеоских моћника. Због тога сам возачку дозволу стекао тек у 42. години живота.

Оргачили и краве

По повратку из војске настављамо са упорним радом да би како-тако наше стање поправили. Угинула нам је и једна крава, она коју смо добили на деоби, тако да смо изгубили запрегу. Али и у несрећи има среће. Срећа је била што смо били у добром окружењу комшија и родбине. Позајмљивали су нам њихове краве да са нашом у спреси, обрађујемо посед. У тој помоћи предњачили су Миодраг, Бранко и Томислав Костић, а и наше фамилије Даниловића и Јовичића. Ми смо им и данас за та добра дела захвални. И сада, када затреба, радо им се одазивамо на позив за помоћ.

Поново сам почео да „аргатујем“, јер је то био основни део наших прихода. И овога пута – цигла. Међутим, сада се то радило помоћу пресе на тракторски погон. Власници пресе за циглу, код којих сам радио, били су Милоје Белошевац, Михаило Толић, Весо Јовичић (мој ујак), Витомир Ђокић и други. Радио сам преко лета, док су моја мајка и супруга сређивале летину. Зими смо супруга Вера и ја секли и спремали огревно дрво за продају.

Године 1966. купили смо једну парцелу, хектар и 20 ари, од чега је 80 ари било обрадиве земље, а остало пашњак и пошумљено багремом. Њива је била пете класе, али се граничила са нашом окућницом. Успели смо да 1971. и наредне године унапредимо и увећамо сточни фонд. У штали величине 4,60 са 3,80 метара имали смо четири краве и три јунице. Стоку смо прехрањивали са нашег поседа, али смо били принуђени и да неке оранице узмемо у наполицу. То смо узимали од Павла и Радомира Толића. Обрађивали смо туђе њиве, а наше је одузела држава, процењујући да је то био тобожњи вишак. Те парцеле су биле четврте и пете класе. Улагано је много труда у обраду, орање, копање, а било је мало прихода.

Иако сам имао само нижу основну школу, почео сам да пратим новине из области пољопривредне производње. До

многих сазнања долазио сам у недељном листу „Задруга“. Најпре сам овај часопис позајмљивао, а касније сам на њега био претплаћен и то све до престанка његовог изласка. У том листу, на првој страни, писало је само о друштвеном сектору, а затим о кооперантским односима задруга – сељак. За мене је била интересантна рубрика „Савети стручњака“ и „Ви сте желели да знате“. Одатле сам стицао нова сазнања о новим сортама кукуруза, пшенице, сточарству, воћарству.

Поучен том литературом, међу првима у селу сејао сам хибридни кукуруз „Висконзин“, „Небраска“. Исто је било и са високородном сортом пшенице италијанске селекције „Сан пастора“ и „Либелула“. Затим сам, први у селу, засејао траву из групе легуминоза, под називом „Жути звездан“. Ту траву и данас сејемо. Наше њиве су увек обрађиване и засејане, иако нисмо били стално код куће.

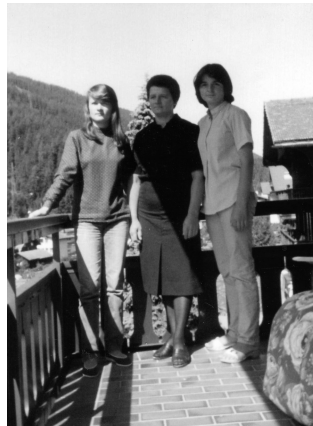
Дневни боравак од седам квадрата

У периоду од 1966. до 1968. године моја породица се увећава за два члана. Рођене су кћерке Златица и Снежана. Кућа коју смо реновирани, поново је испуцала и оронула. У њој смо имали три просторије за становање. Прва, улазна, је била премала да се у њу кревет смести. Имала је троја врата: спољна, улазна у малу и улазна у велику собу. Мала соба је служила за дневни боравак и становање, а била је величине седам квадрата. Ту смо имали шпорет на дрва, сточић величине 75 са 100 центиметара, три столице и кревет. Кревет нам је служио и за седење. Када су нам деца мало порасла, никада нисмо могли сви у исто време да једемо. Сточић је био смештен у једном углу, па две стране нису могле да се користе. Када смо некад, због посла, на брзину ручали сви, онда су супруга и мајка узимале по једно дете у крило и тако јеле. Мајка, махом, и није седала са нама за сто, под изговором да има нека

посла или да није гладна. Разлог је био тај што и није било места за столом.

*Јован са кћеркама у
Швајцарској 1983. године*

*Верка са ћеркама у
Швајцарској 1983. године*

Када нам је неко долазио у посету, ми бисмо га видели са прозора. Деца су одмах излазила у двориште, ако је топло, или у кревет, ако је било хладно време. У тој собици је ноћу спавала мајка. Увек се са тугом присећам тог времена и моје мајке. У тој собици се спремало, кувало, пекло, седело, да би она у њој затим спавала.

Лети је ту било неподношљиво. Задња је, због нас, легала, а прва, да бисмо ми имали где, устајала. Њен живот је тако пролазио, пролазио... Наше домаћинство, хвала Богу, из године у годину је јачало. Нас троје способних за рад, а и деца су расла. Кућа и зграде све дотрајале. Зидане су без цемента, са блатом. Штала камена и блатом озидана, а друге две зграде су постале неупотребљиве. Једна од њих је била магaza у којој смо држали кукуруз у клипу. Пшеницу смо чували у кацама.

Сви су говорили да нешто морамо сазидати. Почели смо са припремом материјала. Најпре смо 1970. године

купили 1.000 комада црепа и одсекли 26.000 цигли. Две године касније купили смо 400 килограма гвожђа.

Нама су, силом прилика, наметнуте велике обавезе, које ни економски јаче домаћинство, не би могло да поднесе. Од механизације нисмо имали ништа. Деца су бивала све већа, те и њихове потребе. Нисмо имали излаза из тешке ситуације. Тада смо сели и договорили се. Супруга и ја ћемо преко некога потражити посао, а мајка ће остати код куће са децом. Мајка је била свесна наше укупне ситуације и прихватила је велике обавезе око бриге о унукама и нашем домаћинству.

Трбухом за крухом

За посао у иностранству обратили смо се нашим рођацима Слободану и Љиљани Толић, који су тада још увек радили у Швајцарској. Они су нам нашли посао и добили смо уговор од послодавца. Поступак око добијања дозволе за рад трајао је око шест недеља. Док смо чекали на визу, тамо је дошло до промене закона који се односио на рад брачних парова. Наиме, они који су имали млађу децу од 12 година, нису могли да добију радну визу. Значи, само једно од нас. Сада је та граница померена на 16 година. Визу сам добио ја. Кофер у руке и у бели свет, што народ каже „трбухом за крухом“.

Половином јуна 1973. године стижем у Швајцарску. Посао је био сезонски. Летња сезона од половине јуна до друге половине септембра, а зимска од друге половине децембра до краја марта. Годишње – седам месеци. Лети сам радио на одржавању баште и цветњака једног хотела. Зими сам био спољни момак. Као самац у Швајцарској сам радио осам година, а касније је и супруга стекла радну визу и од тада радимо обоје. Плата ми је била 540 франака, месечно, а имао сам стан и храну. Годишња зарада око 4.000 франака.

Наша кућа у селу је била на безводном терену. Додуше, имали смо бунар, али да би обезбедили воду у кући морали смо да је доведемо са удаљености од неколико километара. Живели смо у забити, далеко од центра села и пута који је спајао село и град. У крају у коме смо живели, било је осам домаћинстава и сви млади су отишли у град да се школују и раде. Тако је и данас. Ту живе само старци. Због свега тога смо и одлучили да се селимо на неку погоднију локацију у нашем селу и да тамо градимо свој нови дом. Нисмо имали своју погодну парцелу, ону која би била најлепша и најбоља, знате, одузета нам је од државе! Били смо принуђени на замену. То смо учинили са Раденком Гавриловићем и тако дошли до 20 ари плаца. Селили смо се на голу ледину, на којој није било ни једног дрвета, а камоли нечег другог. Од тих мојих 4.000 франака куповали смо само оно што нисмо за градњу могли сами припремити. Много тога смо сами спремили. Народ нам је свесрдно помагао. Из реке Букуље вадили смо песак, шодер и камен. Материјал смо кржавама превозили на плац. Циглу смо секли три пута. Укупно 65.000 комада. Кровну конструкцију смо из шуме, такође, превлачили с кржавама.

Почели смо да градимо кућу. Планирали смо да у њој имамо све просторије које су потребне петочланој породици. Кућа је приземна, са поткровљем, димензија 8,5 са 10,5 метара. Градили смо и шталу према потребама нашег сточног фонда, који можемо да хранимо са нашег поседа. Градњу куће смо почели у пролеће 1974. године, а у њу смо се уселили децембра 1980. године. Кућа није била завршена. Споља је била неомалтерисана, приземље омалтерисано, тек да се могло у кући презимити, а штала је била делимично урађена, без додатног дела који је касније саграђен.

У овој нашој изградњи, велику помоћ смо имали од фамилије, комшија, рођака, као и многих добрих Босућана.

Данас настојим да тим људима, то ондашње добро, на неки начин надокнадим.

Прешла земља у треће руке

Све ово до сада речено нема за циљ да се јадам, нити да се хвалим протеклим временом нашег живота. Наше опредељење је било рад, а иза њега остају неке материјалне вредности. Можда је све то, уосталом, и судбина, јер како каже наш народ, човек не може побећи од тог прста судбине. Но, време је да се према нама исправи учињена неправда и да нам се врати земља која нам је припадала. На све то ме је подстакao Закон који је утврдила Скупштина Србије 1991. године, а који се односи на враћање неправедно одузетог поседа. Ми, наследници покојног Радована Даниловића из Босуте, очекивали смо да је и нас коначно „огрејало сунце правде“ и да ће нам се вратити за шта деда није добио никакву надокнаду и никада није био сагласан да ту земљу други обрађују.

Прва расправа о враћању земље одржана је почетком новембра 1991. године. Расправа је веома кратко трајала. Једино је председник те надлежне комисије прочитао податке о томе колика је површина одузета, колика је површина код оних који ту земљу сада обрађују и коме се сада по том Закону земља враћа. Председник комисије нас је обавестио да се наша земља не враћа, јер је прешла у треће руке. Зашто су нас позвали? Једино да нам кажу да нам земља неће бити враћена.

Тешко је замислити какав је био још један ударац за бивше власнике. Информисани смо, тада да је Шумско газдинство из Крагујевца, које је отуђило нашу земљу, дужно да за њу изврши надокнаду. Они се, међутим, нису појавили на расправи. Њихова дрскост је ишла чак дотле, да нису нашли за нормално и сходно, да нам изложе свој став о овом проблему. Питам се, како би се понашали да

смо отишли у њихову државну шуму, одсекли 100 кубика грађе? Да ли би се тада појавили или изостали са суђења? Сигурно би похрлили да задовоље правду.

Десанка са унукама 1988. године

У нашем случају, чињеница је да је тај Закон, који је донела Скупштина Србије, неправеднији од оног који је установила Југославија када је земља одузимана. Садашњи Закон предвиђа само враћање оне земље која је остала у друштвеној својини. Зашто се неко из владе, из ресорног министарства, пре усвајања Закона није упитао како је та земља отуђивана из друштвеног сектора? Отуђивана је по принципу појединачних жеља и поклањана као кад Деда Мраз дели деци своје новогодишње поклоне. Некоме је било довољно да пружи прст на жељену парцелу, посао је био завршен. Земља нам је свима неправедно одузета и требало би је праведно вратити. Изузетак су могли да буду поседи где је изграђен објекат, чија је вредност већа од вредности парцеле. Овим Законом су нам повраћане старе

ране, које никада нису зарасле, а само ми знамо како оне боле.

Несхватљиво је да нам земља није враћена зато што је отуђена као да смо ми, по неком њиховом неписаном правилу, кривци за њено отуђивање, па нас сада тако кажњавају. Када бих био у прилици да питам законодавца и оне који су тај Закон усвајали, питао бих шта су хтели и мислили када су овако нешто изгласали? Мисле ли да је такво решење поштено? А у нацрту Закона су обећали куле и градове. О нанетој нам неправди у том Закону ни слова нема. Несхватљиво је да тим образованих стручњака, радећи такав Закон, није умео или није хтео да уђе у бит и суштину тог проблема, да се консултује са сељацима и да нађе право решење за отклањање деценијске неправде. Зашто лекар пита пацијента шта га боли? Зато што је то прави пут за успостављање дијагнозе и лечење наших рана на души. Много су нам обећали, па тако још дубље повредили наше ране. Волео бих да знам како би се осећали творци овог накардног Закона, да је њима, којим случајем, одузета земља, или да су били ти срећници, па да им припадне туђа земља? Можда је, додуше, било и таквих, али по овом срећничком односу, па и не чуди што су такве законе сачинили и потом изгласали.

Тако је донет заштитнички Закон за оне који су са нашом земљом правили трансакције по потреби, у разне сврхе. Тако су поседи одлазили у треће, четврте и ко зна које руке. И уместо да тај нови Закон о денационализацији коначно заштити нас и исправи грешку тадашњег режима, он нам наноси нову неправду и потпуно нас обесправљују над наслеђем дедова и очева. Значи ли то да је и овај данашњи режим, у безакоњу, исти као и онај пре много, много година? Могу само да замислим колика је била радост оних који су се после овог Закона вратили на своје парцеле са којих су били истерани. Тако нешто се може само једном у животу доживети. Мени је преостало да са

тугом и сетом жалим, или за утеху се надам да ће ова или нека наредна Скупштина, поново размотрити ово питање и нашу неправду исправити.

До краја 1992. године имали смо укупно три расправе пред Комисијом за враћање земље. Захтевали смо да нам одговоре докле ћемо бити малтретирани и позивани на расправе, када нам Закон ускраћује право на повраћај наше земље. Председник је са жаљењем истакао да он схвата нашу ситуацију, али да наш случај не може да реши. Наиме, Шумско газдинство у Крагујевцу је потпуно незаинтересовано за решавање нашег и других предмета. То газдинство сматра да није дужно да нам врати шуму, јер је сада то државна својина, затим да нису дужни да нам враћају земљиште, нити пак прихватају да нам исплате новчану надокнаду. О томе су они и писмено обавестили Комисију у Аранђеловцу.

Сила сеоских моћника

И тако настаје „врзино коло“, а ми не знамо како ћемо даље. У Републичкој управи за имовинско правне послове прихватају све жалбе Шумског газдинства и поништавају решења Комисија за враћање земље.

Земљиште које је одузето мом деди, некадашња Шумска секција је отуђила из друштвеног сектора и дала приватним лицима. На последњој расправи у Аранђеловцу предложено је да прихватимо само новчану надокнаду. Међутим, напоменули су нам да нису сигурни ко у ствари треба да нам плати надокнаду – Шумска секција или Општина. И тако, том нашем „ходу по мукама“, потуцањем „од немила до недрага“, као да нема краја. На ту понуђену новчану надокнаду нисмо били сагласни ни стриц ни ја, јер ми немамо земљу на продају, а посебно ону која је наша дедовина. Ми смо се определили за сељачки живот, а сељаку је своја земља увек неопходна.

Када се човеку узме парче хлеба то није страшно, али када му се узме њива на којој он тај хлеб производи, то је страшно и правде нема. Од наше куће до парцеле која нам је одузета, веровали или не, само је удаљеност 172 центиметра. Узети надокнаду значило би продавати дедовину, тик уз праг. Који би то сељак, домаћин прихватио? Ако се зна да је покојном деди нуђен новац за надокнаду, још када су му одузели њиву и да он то није прихватио, јер није имао вишак земље, онда какви би то ми потомци били када би данас крчили његове њиве?

То су ондашње власти, у циљу своје популарности и надмоћности, узимале од сељака и тако чиниле огромну неправду, али мислили смо да ће је ова власт исправити. Међутим, та неправда је и данас према нама у потпуности поновљена. Човек може у животу да има разних неприлика и како време пролази људи се мире са тим, али кад је у питању дедовина, очевина, оставштина за потомство, то грчевито бранимо и чувамо. То је једна од највећих врлина сељака, да чувају земљу за наредне генерације.

Сетимо се оног времена када смо слушали бујице говора да је пољопривредна производња једино рентабилна на великим укрупњеним поседима, а да су мали поседи камен спотицања савремене обраде и рентабилне производње. У то време вођена је невиђена кампања у уверењу сељака да су међе измеђуседа штетне и да оне, забога, умањују приходе. На другој страни, где апсурда, наша одузета парцела, од хектар и 45 ари, подељена је на четири парцеле и три власника. Заборавља се да ће да се појаве нове међе, које никоме не сметају. Важно је било ту њиву испарчати, јер је она била власништво једног измишљеног „кулака“.

Распарчавање је ишло по овом редоследу: Маринко Новаковић је дао школски плац (20 ари), а за надокнаду је добио од наше парцеле 40 ари; Петар Лекић даје за пошумљавање своју земљу, а од нашегседа добија 10

ари; исти Маринко Новаковић даје за пошумљавање своју земљу, а од наше парцеле добија осталих 75 ари, тако да он са оних 40 ари формира парцелу од хектар и 15 ари. Гавриловић Живота даје за пошумљавање 20 ари, а надокнађује му се истом површине од наше одузете парцеле. Тако је наша њива у потпуности подељена. Зато по садашњем Закону о враћању имовине, ми немамо право на повраћај, зато што је наш посед отуђен. Као да смо ми за то криви, када се види колико је њих ставило прсте на нашу њиву.

Често сам размишљао да су нам неким случајем тада одузели цео посед и њега би продали као поменутоу њиву. Петар Лекић је удаљен од ове њиве око пет километара, па се питам шта је он могао на њој да производи, када се у то време земља обрађивала запрегом, то јест кравама. Касније смо ову парцелу купили од његовог сина. Живота Гавриловић живи на непосредној удаљености, као и Петар Лекић, с тим што Живота у непосредној близини има још земље. Маринку Новаковићу није било нимало тешко да дође до наше земље, јер му је Љубомир Новаковић, рођени синовац, тада био шеф Месне канцеларије. Његова реч је тада била „Бог и батина“ и сви су је поштовали. Други Маринков синовац, Живомир Новаковић, који је био књиговођа у нашој Земљорадничкој задрузи у све ово није се мешао. Љубомир је био махер за све мутне работе. Сам Маринко радио је у Општини, тако да су они, у то време, били сеоска власт.

Сила и даље сили

У нашем селу, у то време, школска зграда је дотрајала. Да би нам деца похађала школу требало је саградити нову зграду. Љубомиру Новаковићу, „првој виолини“ Босуте, из само њему знаних разлога није одговарало да се нова школа подигне на плацу старе. Он је одредио плац његовог стрица

Маринка. Договорили су се да овај од свог имања уступи за школу 20 ари, а за то да му се надокнади од наше земље. У својој намери Љубомир је имао и здушног помагача Драгољуба Толића, начелника Одељења народне одбране у Аранђеловцу, носиоца „партизанске споменице“.

Школа је саграђена на таквом месту, готово да је у кориту реке Босуте. Када је 14. јуна 1969. године захватило велико невреме и незапамћена поплава, тада је поплављена и новосаграђена школа. Тог дана је била субота и деца нису ишла у школу, па је то била срећа у несрећи и избегнута је катастрофа. Тада је бујица однела четири воденице, а три домаћинства уз реку, морала су да се иселе на друге локације, јер су им куће толико биле оштећене да нису више могле да се користе за становање. То су : Раденко Петровић, Никола Јовичић и Александар Јовановић. Осим ових, многа домаћинства су претрпела оштећење куће и зграда. Тада им је Општина помогла у санирању штете, а ми мештани организовано и појединачно.

Љубомир Новаковић је добро знао да је ова парцела, где је школа саграђена одувек плављена од мањих киша. Међутим, он је по сваку цену настојао да баш ту буде школска зграда, не мислећи на могуће последице. Тог дана само Бог је деци и мештанима ишао на руку да малишани избегну водену стихију и да не дође до велике катастрофе. Вода није надлазила постепено, већ су три речице наишле на једно ушће, стварајући нагли талас, висок неколико метара који је носио све пред собом. О тој поплави се и данас често прича у селу, а тих застрашујућих неколико тренутака најбоље се сећа Синиша Милинковић, који је успео да спасе породицу Николе Јовичића да их не прогута поплава. Сва Николина стока завршила је у воденој стихији.

Тако је Љубомир Новаковић спојио своју жељу и ондашњу моћ и школа је саграђена само једну кућу од његове. Село зна шта се иза тога крије. Љубомир је осећао свој дуг или грех према стрицу Маринку, зато што га је на

неки начин присилио да да своју земљу за школу, како би остварио своју жељу, па је морао и да му се за услугу реваншира. Његов допринос био је у томе што је Маринко објединио тај школски плац и онај за пошумљавање и од наше земље добио хектар и 15 ари. Због оваквих тадашњих личних калкулација, нама се сада не враћа ни квадрат наше земље. Нови је Закон те тадашње малверзације искључио, па по њему се штите ти власници, а нама правим власницима земље, ускратио сва права.

Не могу, а да не напишем нешто о старом школском плацу. Локација школе је била на једној прелепој узбрдици са доста дрвећа и зеленила. Све је изгледало као да је из неке бајке. Школу и двориште са две стране обавијао је воћњак, док је са друге стране било листопадно дрвеће. Испод школског дворишта протицала је река, а уз њу врбе и јове, пречника од преко једног метра. Том простору где је била школа никада није претила опасност од поплаве. На том плацу постоји и чесма коју су стари људи називали манастирском водом, јер се ту, у давна времена, налазио манастир Слепог Гргура. Сада се обављају ископине старих темеља и утврђује се из ког века манастир датира. Са поменуте чесме, ми деца смо пили воду и користили је за школске потребе. Многе генерације из нашег села су похађале четвороразредну школу у том прелепом шумадијском крајолику у увек су се дивиле лепоти. Није ни чудо што је све то било чаробно, када се зна да су сви српски манастири грађени на најлепшим местима. Када се упореди ова данашња зграда школе и њено двориште са оном некадашњом зградом, долази се до две суште супротности. Нова је између ћудљиве реке и прашњавог пута, а да је саграђена на темељима прве школе била би права лепотица, коју би често походили археолози, истражујући стари манастир. Старо школско двориште више нема ни једног обележја да су ту генерације и генерације дечака и девојчица стицали прва знања и да су данас угледни лекари,

професори, инжењери, новинари. Када су стару школу срушили, двориште је годинама давано у закуп за испашу стоке. Сада, из године у годину, све више зараста у коров, као и све њиве које се не обрађују.

Неуништива бирократија

Какви су односи са тим људима који су пожелели и у надокнаду добили нашу земљу? Они су не само добри, већ и пријатељски. Наша кћерка Златица је удата за Милана, унука Животе Гавриловића, једног од корисника наше земље. Али, ми и даље желимо нашу имовину. Нама наше, њима њихово, а пријатељи остајемо и даље.

Миодраг Новаковић, унук покојног Маринка је највише користио од наше имовине, али наше породице су у добрим односима. Када смо удавали кћерку позвали смо га на свадбу, иако нисмо били у такозваној званици, а он се одазвао. Ти људи су имали жељу да им се надокнади баш од наше имовине, не хајући како ћемо се ми осећати и какав ће наш положај бити. Мој деда и сви ми, добро знамо како смо то поднели, али то се не заборавља и не преболева. Ако једног дана дође до ревизије постојећег Закона и нама се врати наша земља, а њима њихова, поука би била да нико не узима ништа туђе. Наша жеља је једино да Република Србија буде према нама правична као и према онима којима је враћена имовина. Да се и ми после толико година нађемо на своме.

Колико се сећам, идеја о враћању земље потекла је од Социјалистичке партије Србије, пред прве вишестраначке изборе 1990. године. Тај Закон је усвојен у новоизабраној Скупштини, у којој је била већина посланика из партије која је предложила наречени Закон. По усвајању тог Закона осећао сам се као човек ниже вредности, у души понижен, у односу на оне којима је враћена земља. Испада да је наш допринос овој држави мањи од оних који су добили своје

дедовине и очевине. Земља нам је по истом Закону одузета као вишак изнад 10 хектара, па је по новом Закону треба вратити свима. Сигурно да аграрна реформа није била замишљена да се земља узме, па онда да се распарчава на ситне поседе и да служи у сврху поткусуривања и подмиривања нечијих интереса. И баш због тих, ондашњих нечијих интереса, нама је ускраћено право да будемо своји на своме.

Испраћај у Швајцарску

Када сада погледам уговор сачињен између Шумског газдинства Крагујевац, секције Аранђеловац и корисника надокнаде одузете имовине, јасно се види да су они ове замене споразумно чинили, не оспоравајући једни другима коришћење тих замена. Са Законом о враћању земље сељацима требало је ревидирати овакве уговоре како би се извело право стање ствари, а не омогућити онима који су на разне начине дошли до туђих парцела да и даље остану њихови власници.

На нашој одузетој земљи ништа није саграђено нити засађено, па смо сматрали да ће нам земља бити враћена.

Но, није било тако. Зашто онима који су дали за шумуљавање не врате њихове парцеле, а нама наше које су они добили у надокнаду? Тим пре, што су они те парцеле мењали на добровољној основи и тако добили земљу коју су желели, а таквом разменом учињена је неправда према нама, старим власницима. Овим они не би били оштећени, већ напротив, били би у добитку. Наиме, они су тридесет година обрађивали парцелу без икакве надокнаде и имали такву добит коју никада не би могли да остваре на парцели коју су дали за шумуљавање. На другој страни, сада би добили шуму која је расла, док су они убирали приход од наших парцела. Замислите шуму и стабла у њој, сада стара више од тридесет година. Могу бар да нам за све то кажу хвала!

Уколико Република Србија жели да исправи раније учињену неправду и не буде „према неком мајка, а према неком маћеха“, ја као њен грађанин – сељак, препоручујем да то узму у поновни поступак. Не могу да заборавим да је после парламентарних избора председник Слободан Милошевић обећао да морамо имати праведну државу. Томе се увек и надам, а мислим да је то жеља сваког поштеног човека.

Што се тиче плаца за изградњу сеоске школе, мислим да ту постоји решење. Заправо, школа је грађена за потребе целог села и мештани би требали да породици Новаковић надокнаде парцелу. То би било право решење, а не да се појединачно тај проблем решава кроз уступање наше земље. Није школа грађена само за нашу децу, нити је земља која је дата Маринку Новаковићу била државна. Они који су земљу отуђивали и показивали личну „добродушност“ на туђој невољи, мислили су, ваљда, да ће Закон о враћању земље доћи много касније или га уопште неће бити, па су делили и уситњавали наш посед.

Продаје ми моју дедовину

Све ово што пишем, пишем као човек који живи у тој средини и познаје све појединости и прилике око градње школе. Ваљда је сваком јасно да ако постоје неке заједничке акције, од интереса за цело село, па и шире и да треба тако убудуће и да остане, онда би било реално и поштено да школа промени садашњи назив и да се зове Основна школа „Радован Даниловић“. По свему судећи, мој покојни деда је био једини донатор ове школе, када се нама, његовим наследницима, одузета земља не враћа. Међутим, мој деда је био скроман човек, а такви смо и ми његови наследници, па нам и није жеља да се китимо таквим епитетима, али нам је жеља да будућа поколења знају за целу ову „ујдурму“ од стране некадашњих сеоских моћника, за неправду учињену од оне, али и ове власти. Дедо је био прави сељак, а и ми, његови наследници! А зна се шта сељаку припада: њива, ливада, воћњак, али и да држава створи услове да може да остварује доходак и себи и другима.

У нашем селу одузето је 30 до 40 хектара земље од 10 до 20 домаћинстава. Величина одузетих парцела је од 55 ари, па до 9 хектара. Сада када је враћена земља, једино нама, по новом Закону није враћен ни један квадратни метар, јер је све отуђено из државног сектора. Има домаћина којима је враћена сва одузета земља. Није наша парцела отуђена што је била најбоља, већ зато што није имао ко да брани да она остане у државној својини.

Миодраг Новаковић, Маринков унук, коме је припала површина од једног хектара и петнаест ари, одмах по доношењу Закона о враћању земље, огласио је да продаје ову парцелу. Разговарао сам са њим о могућој куповини и он ми је тражио чак 20.000 марака. Касније сам чуо да је тај износ повећао на 35.000 марака. Нормално да нисам прихватио цену, јер је стварна вредност парцеле

неупоредиво нижа. Ваљда је човек рачунао на то што је њива уз моју кућу, па као вели, ухватиће ме на сентименталност. Говорио ми је да је купим, кајаћу се због тога, јер тобоже, има заинтересованих за куповину.

Прошле су, међутим, године, а он њиву још није продао. Ипак, то је била његова велика смелост да ме саветује да купим оно што треба да буде мога стрица, тетке, мајке и моје. Човек је, вероватно, мислио како ја у Швајцарској олако зарађујем новац и да ћу по сваку цену купити плац уз своју кућу. Волео бих да је он и многи други бар једном видео наш растанак са децом, мајком, родбином, када смо годинама одлазили у туђину, „трбухом за крухом“. Када сам почео као сезонац да одлазим у Швајцарску, једна кћерка је имала седам, а друга пет година.

Мајка остаје са њима у поодмаклим годинама. Од тада нисам никада са својим најдражима провео Нову Годину, Ускрс, Божић, дечје рођендане и све оне празнике који су најлепши и најтоплији у кругу своје породице. Нисам био у прилици да видим како су ми деца полазила у школу, да одлазим на родитељске састанке, да их саветујем, да с њима болујем велике и мале богиње, да их мазим у очинском крилу, да их припремам за живот одраслих људи и да их никада не будем жељан. Све те послове око наше деце, на своја плећа, преузела је моја мајка, њихова баба. За мене и моју супругу то је била олакшавајућа околност. Но, то је наша судбина и тако је, ваљда, морало бити.

Коментаришем да ми буде лакше

Када је први пут најављено враћање земље, још пре доношења тог Закона, појединци су мислили, они којима земља није одузимања, да то сада не треба окретати. О томе су говорили чак и они који нису запамтили то време одузимања земље, као ни гнев ни тугу тих несрећника. Говорили су, како је давно било, да је то сада државна

земља и да о томе више не треба расправљати. На срећу многих, те паушалне оцене појединаца које није задесила аграрна реформа нису уважене.

Намера ми је да још једном истакнем да је у свему овоме утицај појединих људи био одлучујући. Тај утицај био је на неки начин и путоказ мог животног пута. Појединци су испољавали личну моћ у оличењу неприкосновене власти над недужним људима који нису имали начина да се заштите од њих. Они су сами, у многим местима, произвољно и бахато одређивали какав ће коме намет учинити, а под изговором да је то у интересу државе и просперитета. Тако је већином било у забаченим местима, где је један полуписмен човек решавао судбине једне средине.

Срећа је наша што је то време далеко иза нас, а несрећа што су остале дубоке последице. Надам се да се многи проблеми, а посебно они који тиште мене и мени сличне морају решавати. Морам још једном подвући обећање, да морамо имати правичну државу, па макар она била и оштра, а што је држава правичнија, ту је мање спорова са њом. Моја породица и породица мог стрица за државу су доста дали, па се сада питам: Шта би ми требало да радимо? Да се споримо са државом? Мој брат од стрица Мирољуб и ја преко 20 година радимо у иностранству, он у Норвешкој, а ја у Швајцарској и све то време улажемо у изградњу земље и нашег села. Тамо у далеком туђем свету имамо носталгију за нашом „Југом“ која нам је на срцу и зар да се са њом споримо?

Грађевине које смо у нашим домаћинствима саградили за наше потребе, оне су трајне вредности, а самим тим то је и државно добро. Колико је само држава имала користи од наплате пореза на купљени грађевински материјал. Радници који су радили код нас, добијали су пристojне зараде, које су потом трошили у овој држави. Сав новац који сам зарађивао у Швајцарској слао сам деци и мајци преко „Југобанке“, чији сам био штедиша. И мене је

задесила иста ситуација као и остале штедише. Сматрам када се једног дана реши животно питање нашег народа, можда ће доћи на ред стара девизна штедња. Новац сам добровољно давао, јер сам веровао држави. Те државе нема у оним границама када сам новац улагао, а садашња Југославија је у великим тешкоћама и штедише морају да причекају. Преко „Југобанке“ дао сам и извесну своту новца за привредни препород Србије. Ни мало, ни много, према мојим могућностима.

Наш покојни деда није доживео да неправда око враћања буде исправљена. Изгледа да то нећемо доживети ни ми, његови унуци. Ми имамо нашу децу, па ме је страх да ће и њих задесити, по овом питању, иста судбина. Неће ваљда и они да се надају правди и да сваки дан, са кућног прага, посматрају те парцеле њихових дедова и да размишљају о тадашњој власти која је сељацима одузела земљу. Да ли ће моји потомци моћи да тако нешто поверују? Тај одговор нека остане за будућност.

Брат и сестра од стрица Миролуб и Милијана

Аутор – писац Закона, господин Владимир Давидовић, је изјавио да је довољно упознат са предлозима у јавној расправи по питању враћања одузете земље. Истакнуто је, како се то земљиште, одузимао из друштвене својине, одузимало на ненормалан начин. И поред такве јавне расправе усвојен је предложени Закон, без допуна из јавне расправе. Аутор Закона, даље каже да су кроз члан 1. став 4. покушали да заштите раније власнике одузетог земљишта. Наиме, они имају право на надокнаду кроз друго, одговарајуће земљиште, односно новчану надокнаду уколико другог одговарајућег земљишта нема или се не може обезбедити. Код усвојеног Закона није ми јасна намера предлагача, јер за нас многе он одудара од објективности. Обећање је да се исправи почињена неправда, а Закон говори о некаквој заштити кроз коју

ранији власници имају право надокнаде. Питам се од кога се то ранији сопственици заштићују? Да ли од оних, који су на њима познат начин, дошли до парцела? Нека се нађе један од њих, који може да се пожали да је дао своју бољу парцелу, а узео лошију. То је требало да узме у обзир господин Давидовић, писац новог Закона о враћању земље. Закон је заштитио профитере, а нас ставио на маргину, уз могућност надокнаде „на кашчицу“. Зар да идемо од канцеларије до канцеларије, са испруженим рукама, као просјаци, да нам се плати оно што су нам силом узели? Нови Закон је оне, који сада обрађују наше парцеле и који су, ваљда, деценијама имали зебњу и страх, а можда и грижу савести, осоколио и отклонио им слугње да ће доћи време да свако буде на своме. За њих је тај Закон подстицај да и убудуће, кад им се укаже прилика, могу профитирати. Уколико је Влада имала стварну жељу да нам исправи неправду, зашто није, на пример, позвала стотину оних чија је земља одузета, па отуђена и исто толико оних којима је земља дата, па да се са њима, лицем у лице, поразговара. Да се види чији су аргументи јачи и коме та земља треба да припадне. Непознато је шта Закон предвиђа ако не дође до споразума по овом Закону, а држава хоће то питање да реши и да га скине са дневног реда. После усвајања овог Закона нисам чуо никакве оцене од оних који су били за то да се неправда исправи, да знамо какве је користи од свега тога било. Можда је за некога довољно што је враћена земља првобитним власницима, али са враћањем треба наставити до последњег ара. Ово враћање је урадила Република Србија, а можда би ту земљу требало да врати Савезна Република Југославија, тим пре што је земља одузимана по савезном закону. Зато би Савезна влада у томе морала да дâ свој допринос.

Закон посвађао и најрођеније

У средини у којој живим, одузимања је и сада је враћена земља. Сведок сам спровођена аграрног закона. Нови Закон, не само да није исправио почињене грешке и неправде, већ је створио нове невоље и злу крв међу сељацима. Завадио је брата са братом, сестру са сестром, уништио нормалне вековне односе са породицама. Ево и примера. Бранку Милетићу из Вукосаваца код Аранђеловца одузето је више од хектара земље. Његов пашеног Добривоје Марковић је заменио своју земљу за те одузете парцеле. Године су пролазиле, њихови односи су били коректни, а у међувремену је Бранко умро. Када је сад земља почела да се враћа, језик је казао шта годинама лежи на срцу. Рођене сестре, које су на истим грудима одгајане, завадиле су се због те земље и не говоре једна са другом. У селу Драгољ, општина Горњи Милановац, има још један пример. Милисаву Ломићу је одузета земља до које је путем замене дошао Миленко Ломић. Када је најављено враћање земље, Милисав уђе у своју некадашњу њиву, посеје неке усеве, али се тада успротиви Миленко. Дође до оштре свађе и замерке и у свему је суд имао посла. По садашњем важећем Закону „правда“ је на страни новог власника Миленка. Милисав и његов син Бранко остали су упорни, тим пре што су знали како је та замена некада извршена, па су хтели пошто-пото натраг своју парцелу и поново је уследио суд. Сада када Миленко реши да ради на тој њиви, он пријави полицији да га чувају док ради. Ово су само два од ко зна колико примера. Значи, државна власт је направила свађе међу најрођенијима. Када се појединци сами међу собом замере, то није тако страшно, они се лако помире. Али, када држава својим неправедним законима посвађа народ, онда је то озбиљна ствар и то се не опрашта лако. Ми сељаци не можемо бити адвокати, али и са овим

степеном образовања разликујемо и добро осећамо правду и неправду.

Јованова кућа и одузета парцела

Разлог због кога нам се не враћа земља нема покриће. Какво нам је то објашњење да је наша земља отуђена из државне својине и зато остаје код нових власника? Шта смо ми стари власници ту криви и како смо могли да спречимо њено отуђивање? Зашто се и нама не врати земља, као онима који су дошли до својих парцела? Зашто се штите профитери који су у нашим њивама и као да ће у њима вечно остати? Ти људи су кроз нашу земљу заиста и профитирали, јер су дали своје лоше парцеле, које су могли једино да пошуме, а узимали обрадиву и знатно вреднију и плоднију земљу. Они, моћници, који су нашу земљу давали, чинили су то великодушно, не водећи рачуна што се посед распарчава, уситњава, што ниче нова међа. Већ сам написао колико је само Маринко Новаковић дао земље за пошумљавање, а колико је добио за узврат. Зар то није профитерство? Као и то што његов унук сада мени моју

дедовину продаје по астрономској цени. Да није реч о профитерству и они би сада тражили да се њихове „прдолеснице“ надокнаде. Они су и сада подмирени како њима одговара. Ми смо и пре више од четири деценије и сада оштећени и то од два различита владајућа система. Како се све ово може разумети?!

На крају морам да споменем и то да смо ми пре него што је наша земља отуђена из друштвеног сектора, подносили молбу да дамо другу парцелу у замену за одузету, међутим, Љубомир Новаковић је и овог пута одбио нашу молбу. Сви конци су тада били у рукама тог шефа Месне канцеларије.

Зато, то што кажу да нам се враћа земља што је отуђена, то је исто када би при евентуалном враћању старе девизне штедње неко рекао да неке штедише не могу добити свој новац, јер је отишао у оне републике које нису у саставу садашње Југославије. Или пак, новац који смо дали за привредни препород Србије да држава једног дана не врати, уз образложење да су паре уложене у предузећа која су отишла под стечај. У оба случаја ми нисмо питали куда ће новац да оде. Па иако оде у неповрат имаћу утеху да сам га добровољно дао. Земљу нисмо добровољно дали, са ње смо насилно истерани. Када станем на кућни праг, погледам испред себе, видим зелено пространство и срце ми са уздицајем завапи: Земљо моја, земљо мојих предака, земљо!

Титова сила нас је истерала са нашег поседа. На жалост, ти послушници истеривања и отуђивања нашег поседа су били људи из нашег села чија имена сам поменуо. А ти исти добровољни послушници Титовог система су генерација мог покојног оца, заједно су ишли у школу, дружили се као дечаци, заједно су ишли на ондашње вашаре, заједно мобилисани, заједно на Сремски фронт отишли, заједно су у рововима били, заједнички им непријатељ био против кога су се борили, заједничка им је

жеља била да победи, заједничка им је замисао била да се врате живи и здрави међу своје одакле су отишли и по том повратку наставе живот као раније, само сада у ослобођеној држави.

Судбина је учинила да се мој отац није вратио. Они су се, хвала Богу, вратили међу своје, на срећу и радост њих и њихових родитеља.

Само су по повратку заборавили на оно што је заједничко са мојим оцем Обрадом и да он, покојник у 21-ој години почива испод гранитног обележја, а према нама чинили су оно што су чинили. Било, не повратило се!

Господа која је била на власти 1990. године, обећала је враћање одузете земље, а како то обећање није испунила, а већ је од обећања прошло седам година, имам утисак да то и није била озбиљна намера, већ једно предизборно обећање. Обећање је дошло у септембру, а вишестраначки избори су били у децембру исте године, значи и неправда и даље тече, јер наша држава је наком мајка, а неком маћеха.

Јован и Верка ове 2015. године живе у селу Босуа код Аранђеловца.

САДРЖАЈ

Предговор.....	6
Најмлађи робијаш.....	8
Малолетна затвореница.....	21
Осакаћена младост.....	31
Неправда тече (Сећања и размишљања Јована Даниловића из Босуте записана 1997. године).....	47